

МИХАЙЛО БОРОВИК

ТАЄМНИЦЯ ЩАСТЯ

ВІЛСОНВІЛ

1973

КАНАДА

МИХАЙЛО БОРОВИК

ТАЄМНИЦЯ ЩАСТЯ

НА ПОШАНУ МОЄЇ ДОРОГОЇ ДРУЖИНИ
ЄВДОКІЇ САВИНОЇ КУЛІШ,
ЯКА ВІДІЙШЛА У ВІЧНІСТЬ 7 ЛЮТОГО 1973 РОКУ.

Дорога моя Дружино!

Коли я написав оповідання про родину Бондаренків, ти це оповідання прочитала і сказала мені: "Ти мусиш видати його книжкою. Я буду із своєї пенсії відривати місячно по троху і покрию кошти видання, бо це є половина правди про наше життя із тобою, бо і мене вигнав батько з хати, потім побачив наше щасливе життя і теж плакав перед нами та просив прощення, щоб ми йому простили за всі зневаги, що ми мали від нього". Ти мені напам'янула і про наші перші зустрічі ,в яких ми теж глибоко шукали спільної мови й порозуміння; і ми його знайшли. Ти напам'янула, як і ми їли пісний борщ без хліба, а за кашу теж цілувалися. Казали, що дасть Бог життя, то і буде колісь каша.

Потім і ми здобули майно і життя, мов той Грицько із своєю Олесею. Виховали сина, дали йому університетську освіту, одружили його, діждалися гарних унукув: Оксану й Олесю. Ми ними тішилися.

Проживши 70 років, Бог тебе покликав на вічний спочинок. Ти вже відпочиваєш, а я ще мучуся на цій землі, дивлячись на неправди й на все людське зло. Я всі свої сили віддаю для свого народу, щоб усі люди зрозуміли, де є джерело щастя, бо без нього немає життя поміж одруженими.

Вічна тобі пам'ять, моя дорога Дружино!

Твій муж **М. Боровик.**

ВІД АВТОРА

Дорогий читачу! Я написав цю книжку під заголовком “ТАЄМНИЦЯ ЩАСТЯ”. У ній я показав таємницю життєвого досвіду, де є головне джерело щастя. Це перше торкається до нашої молоді, яка часто робить великі помилки в своїм подружжі, а опісля хоч і зрозуміє цю таємницю, то вже стає запізно. То й старшим людям, які того щастя не зуміли спіймати, також добре прочитати цю книжку і побачити, де вони помиллися. Врешті ті, які зловили це щастя, нехай теж прочитають цю книжку і потішаться тим, що вони є щасливими, і ще більше нехай оновлять ту любов між собою.

Щастя — це не те, що людина сидить собі спокійно в хаті й ось хтось прийшов до хати і наділив її тим щастям. Ні, щастя — це мов птах, літаючий в повітрі, якого всі бачать, але не всі його можуть зловити. Тому я написав тут, як мудрі люди ловлять те щастя і де є таємниця щастя.

Шановний читачу!

Я написав це оповідання, щоб читач міг пригадати собі наші воллинські сільські звичаї та прикмети характеру наших людей. Це торкається не тільки нашої молоді, що думають одружитися, але це є для кожного віку наших одружених людей, що часто вони не розуміють своєї невдачі в своєму подружньому житті. Мое оповідання не є фантазією, мов якийсь роман про королів, про сілчів та чарівників. Я взяв фабулу оповідання з нашого минулого життя на селі, щоб показати як виглядало весілля та як часто помилялися, як батьки, так і самі молодята. Варто кожній людині замислитися над тим, що їй бракує в її житті. І як хто усвідомить собі певні браки, то в цій моїй маленькій книжечці він знайде відповідь на питання: “Чому я є нещасливим або нещасливою”, бо в цій праці дійсно я подав кожному джерело щастя й мудрости.

Що може бути мудріше від родинної любови? Отже, хоч деякі дипломати думають, що то тільки їм надається право писати й мислити, а більше нікому, і вони часто критикують мене. Однак моя відповідь їм, що хто завжди критикує кого, то хай сам перше напише щось краще.

Що є найкраще, як не розумний підхід до подружжя? Від здорового розуму немає в світі нічого кращого. Я лише пишу, щоб читачі шукали розуму й характеру, порівнюючи інших до свого власного.

Мудра людина зрозуміє це оповідання, а немудра ніколи не зрозуміє ані мудрого оповідання, ані немудрого свого власного життя.

Михайло Боровик

ОПОВІДАННЯ

В Україні недалеко міста Житомира, в нас на Волині, жив собі один чоловік на прізвище Михайло Бондаренко. То ще було за добрих часів, коли люди були ще самі господарями. Також і Бондаренко був добрим господарем, чесною і поважною людиною на всю ту околицю, де він жив. Він мав дружину, яка була гарна, мудра, чесна й добра господиня. Отже, не диво, що такі люди є щасливі й заможні, бо праця і мудрість творять скарб.

Ось народилося в них дві донечки. Старшу назвали Оксаною, а меншу Олесею. Дівчата росли, були гарні, мов анголята. Нічого дивного, бо від гарних батьків походять гарні діти. Одна тільки людська біда в тому, що батьки не можуть передати своїм дітям щастя, бо щастя мусить здобути кожна особа особисто для своєї земної подорожі.

Заможне і радісне життя Бондаренків швидко пролітало. Дітки росли мов квіти в гарному огороді. Це все приносило ще більшу славу Бондаренкам. Старша дочка Оксана пішла вже до школи. Вчилася дуже добре. Родичі тишилися її успіхом. Оксана закінчила чотири класи сільської школи і більше не схотіла вчитися. Їй усе хотілося допомогти матері в домашні й праці, бо саме селянське життя вимагало різної праці: доїти корови, прости нитки, ткати полотно, вишивати сорочки, рушники та різний сільський одяг. Оксана найбільше цим цікавилася, а її мати і сусідки завжди Оксану підхвалювали і таким чином піддавали їй ще більшу охоту до дрібної домашньої праці.

Оксана дочекалася вже 18 років. Її молодша сестра мала лише 11 років. Ось уже до Оксани почали приходити хлопці й залицялися до неї. Звичайно, на добрий товар є багато купців. Батьки завжди хочуть мати багатого, горного та здорового зятя, хоч часто вони не добачають самого найважливішого, а це розуму й характеру. А навіть деякі матері казали так: "Якщо чоловік є трохи дурніший, то жінці краще ним керувати. Може воно так комусь видається, але насправді так воно не є, бо з дурним розумніший ніколи не матиме щастя, хіба що обое є дурні і тим вони можуть задовольнитися, що один у них розум і характер. Тому при великому виборі хлопців дівка розчарується і не знає, за кого їй краще йти заміж. У цім виборі родиться гордість. Дівчина думає

про себе багато і тим самим не вміє оцінити хлопця, його розуму і характеру. На цьому найбільше помиляються молоді люди, які женяться. Але це залежить від того, хто що любить. Дехто шукає слави і багатства, а дехто шукає любови й розуму.

Отже, і Оксана не мала доброго досвіду щодо вибору собі жениха. Вона бачила щастя в багатстві й гарному обличчі молодого, а не звертала уваги на характер і розум. А рівний розум і характер поміж молодятами грає основну роль в їхньому подружньому житті. Найкраще порозуміння поімж молодятами тоді, коли вони мають один характер та однієї мірки розум, не залежно, чи менше, чи більше є його у них. Отже, багато сватів приходило до Оксани, однак вона дивилася на зовнішній вигляд жениха. Вона пильно придивлялася й завжди говорила: “То ніс кривий”, “то мова не подобається”, “то ноги нерівні”, “то троху бідний”, “а то свекруха язиката”. Все якась причина перешкаджала для Оксани.

Проїшло вже пару років. Оксана досягла 20 років життя. Вже пора і вийти заміж. Батьки вже хотіли б мати доброго зятя, але з вигляду ніхто не був до вподоби Оксані. Всім вона давала гарбуз.

Батько завжди казав так: “Дочко моя! Ти шукай собі пару за своїм характером, бо лише рівність дає можливе порозуміння поміж подружжям”.

Усусідньому селі був один гарний господар, називався Семен Гудилко. Він мав добру господарку. Усі знали його, як добру й розумну людину. Михайло Боадаренко, батько Оксани, також знав його. Мав він і гарну і порядну жінку, чесну господиню. У них уродився лише один хлопець, якому дали ім'я Денис. Раділи вони тим одинаком, бо щось їм не таланило мати більше дітей, лише одного сина. Господарка була велика, а хлопець був тільки один. Отже, батько Денисів мало дбав про школу для сина, думаючи, що Денисові непотрібна велика школа... Він і так буде добрим господарем. Більше привчав його до господарки, ніж до книжки. Таким чином, Денис походив пару років до школи й у нього відпала охота до науки, запримітивши, що і сам батько не дуже цікавиться його школою. Так Денис рішив залишити науку. Коли він мав 13 років, то помер його батько, а через рік померла і його мати від такої трагедії та тяжкої праці з малолітнім сином.

Денис залишився сам круглою сиротою і продовжував господарювати. Недалеко Дениса жив один чоловік на ім'я Арихтей Рибаченко. По всіх селах знали, що він був великим злодієм, обкрадав не тільки своїх односельчан, але їздив по

чужих селах і мав зв'язок із злодіями з інших дальших сіл. І так він собі жив. Він мав три сини й вони теж робили те, що їх батько. Навіть самі злодії часто сміялися із старого Рибаченка, говорячи: “Що коли сини їдуть красти, то батько заходить наперед коней і батогом робить хреста перед кіньми, тобто хрестить дорогу, щоб пощастило украсти, бо він так вірив у це.

Коли вже ті хлопці повиростали, то почали страшно красти й битися з людьми. Не одного з селян забили на смерть, не одній вдові вкрали останню корову, свиню, овечку, коня, одежі та все, що тільки зобачили. За життя Денисового батька вони були ще малолітніми, такими, як і Денис. Тому Денисів батько заборонив Денисові дружити з Рибаченковими хлопцями і часто сварив Дениса за непослух. Він не раз казав: “Сину мій Денисе! Не дружи ти з Рибаченками, бо вони тебе навчать робити те, що роблять самі, а гуляй із порядними хлопцями, які тебе ніколи не обкрадуть”. Це не раз повторював батько, але Денис тоді мало що розумів з цього і не брав до голови батьківської перестороги.

Але коли Денис залишився сам у хаті, то хоч і був опікуном над ним його хрещени йбатько, проте він не міг мати повної контролю над Денисом. Сирота радів тим, що хтенебудь відвідає його pomoже дещо зробити або хоч потішить словами. Отже, вже не було кому говорити Денисові за Рибаченковими хлопцями, а вони стали частіше відвідувати Дениса, часом допомагали йому в праці й так підглядували, щоб опісля вночі вкрасти в Дениса деякі речі. Але компанія у молодих є дорожча за все. Денис бувало поплаче, а вони, ті Рибаченки, посміються і так воно тягнулося довший час, аж поки вони вплинули на Денисів характер. Хоч, правда, вони не навчили Дениса красти, проте він навчився від Рибаченків грубіянства.

Денис виріс. Став здоровим і гарним парубком. Забув за науку батька й матері, які вчили його любити Бога, шанувати старших людей, молитися до Бога, дякувати Йому за успіхи та просити Господа про допомогу у нещасних випадках, а перейняв від Рибаченків протилежні прикмети, як, надіятися тільки на себе, не поважати старших людей, сміятися з бідних, калік і хворих на різні недуги, бо цим звичайно тішилися сини Рибаченка, що завжди глузували собі з нещасних і немічних людей.

Також Денис засвоїв собі вуличну безглуздість і почав ходити на вечериці, де часто пуста молодь збиралася, щоб дурощами потішати дурнів. Справді, у Дениса забулася та

зникла батьківська й материнська наука, його охопила вулиця та грубіянство.

Денисові було вже 19 років. Його хрещений батько забажав одружити Дениса. Хресний батько часто казав до своєї дружини: “Коли це ми вже діждемось, що нашому хрещенику Денисові скінчиться 18 років, а тоді ми його одружимо і висватасмо йому добру господиню. А тоді і нам буде більше спокою, бо на нас лежить відповідальність і перед нашими покійними кумами і перед Богом, бо ми ж є перші за законом, що маємо бути його опікунами”.

Одного разу хрещений батько прийшов до Дениса і порадив йому женитися. Денис трохи не хотів ще женитися, бо саме він розгулявся з Рибаченками, а тепер, коли одружиться, то все впаде. Але хрещений батько захопив Дениса, пообіцяв йому висватати гарну дівку та ще з чужого села. А в нас на селах була така приповідка: “Хоч і сова, аби із чужого села”. Для чого воно було так, що завжди дівка, хоч і поганіша за ту, що в своєму селі, однаково, що чужу краще шанували. Денис погодився на пропозицію свого хрещеного батька.

Вже наступної суботи прийшов Денисів хрещений батько і ще пару родичів із ним. Принесли горілку і буханець хліба, бо так у нас, в Україні, ішли в свати до молодої, що, заходячи в хату, то клали буханець хліба на стіл і ставили пляшку горілки. Відтак домовлялися з родичами молодої та з самою молодою. Коли молода погодилася на те, щоб іти заміж за того молодого, то старший сват наливає дві чарки горілки і зрізує маленький крайчик хліба. Тоді молодий підходить до молодої і просить її випити. Коли молода випила, це є знак, що вона погодилася виходити заміж за молодого, а коли молода не хоче і не любить молодого, то віддає сватам їх хліб у руки і просить їх виходити з хати. Тоді всі присутні сміються, кажучи, що молода дала молодому гарбуз. Цей сміх поширюється по всьому селі з того хлопця, що одержав гарбуз. Такий був звичай і в нас на Волині при большевиках. Від народу неможливо було цього відібрати.

Отже, і Денисові свати озброїлися хлібом і горілкою та сказали, щоб Денис запряг коні. Денис це виконав. Вони сіли на сани й поїхали в напрямку до села, де жив Михайло Бондаренко. Дорогою вихвалювали перед Денисом Оксану. Денис знав її здалека, хоч, правда, ніколи не мав із нею ніякої зустрічі чи балачок. Приїхавши на двір Бондаренка, злізли і зайшли до хати. Коли свати покладали хліб на стіл, то Бондаренки вже знали, в чім справа, та й сама Оксана вже бачить, що

воно робиться. Збентежилася й не знає, де стати. Третєся по куточках і припрошує всіх сідати на лавках. Денис приїхав добрими кіньми, гарний віз, упраж, сидіння святкове. Як же багатий! Гарно одягнений, сам високий, стрункий блондин. Лице, мов квітка червона, виглядало. Бондаренко знав його батька і матір, що це рід був поважний і багатий. Він знав також і хрещеного батька Дениса та всіх сватів, що прийшли у свати з Денисом. Бондаренко запитав сватів: “Ну, що ви, добрі люди, нам скажете? З якими новинами ви прийшли до мене?” Свати тоді почали говорити: “Та ось ми думасмо, що ви знаєте Семена Гудилка і його дружину, — хай їм на тім світі Бог дасть царство небесне, — оце вони повмирили і оставили одного сина, що був ще малолітнім, а тепе, слава Богу, вже ось який гарний виріс і вже пора одружити. Та ми і прийшли, щоб ви віддали свою дочку Оксану за нашого Дениса”. Далі Денисів хрещений батько каже: “Я думаю, що ви добре знаєте його родичів”. Бондаренко трохи подумав і промовив: “Знаю добре його матір і батька, бо коли вони покійні женилися, то я був на їхньому весіллі. Знаю їх добре. Люди були добрі, розумні, господарі. Якщо їх син оцей удався в них, то дуже добре. Але, можливо, що, живши довгі роки без батьків, то і скалічився”. Тут посипалася хвальба зі сторони Денисових сватів, а свати дійсно майстри свого діла. Вони почали розхвалювати Дениса, який то він є гарний, здоровий, багатий, якими він гарними кіньми приїхав у свати, а він який то мудрі, як він мудро провадить свою велику господарку, будши самітнім. А як Оксана піде за нього, то яке то її щастя очікує на такому багатому дворі. Та все вони хвалять і перехваляють, як же свати, на те їх і названо сватами, щоб тільки вміли вмовляти дівку.

Оксана стоїть і дивиться на свого нареченого й думає: Хлопець здоровий, гарний, багатий... Чому за такого не вийти заміж? Подобався на вигляд Оксані її жених, дарма, що ще не чула його мови. Мати Оксанина радіє, що нарешті діждалася вимріяного зятя: і багатого, і гарного, і здорового та ще й гонорового багатія. Батько Оксани був мудрий чоловік. Менше звертав увагу на розмови сватів, які розхвалювали свого жениха, мов циган коня на базарі, а звертав більш свій зір на молодого Дениса Гудилка.

Свати теж були знавці свого діла й шепнули на ухо Денису, молодому, щоб і він щось почав говорити до батька й матері Оксани, бо то падає підозріння, що молодий може такий, що навіть не вміє й говорити. Ось Дениса штовхнув під бік його хрещений батько і дав цим знак, щоб він підійшов

до батька Оксани і почав розмову, щоб погодився віддати свою дочку за нього. Так Денне і зробив. Встав, пару разів кашлянув, підійшов до батька Оксани і промовив: “Ну, що старий, віддаси свою дочку Оксану за мене?” В хаті залунав сміх присутніх, що були глядачами сватання, бо то був уже такий звичай по селах, що коли десь відбувається сватання, то збігається молодь і цікавиться сватанням, бо це була новина в селі. А якщо молодий одержить ще гарбуз, о тоді вже є сміху і балачок на цілий місяць. Отже, ці присутні почули таке грубе слово від молодого до батька Оксаниного і справді всі почали сміятися, мов із дурня. Батько Оксанин почервонів від сорому й разом і від злості, але затримав свій аперитет і нічого не сказав до Дениса, окрім важкого зідхання й питального погляду в сторону Оксани. Оксана помітила це на обличчі батька і теж дуже засоромилася і розізлилася на таке необтесане теля, що навіть не вмів підійти до батька з добрим словом. Отже, вже в Оксани почала розсіватися думка щодо краси й багатства жениха. Тут устав на ноги старший сват Андрій Пасичняк, він і є хрещеним батьком денисові і промовив: “Це що з тобою, Денне? Це ж тобі не на вулиці розмовляти з якимсь пастухом... Це ж твоє батько буде!” Денне опам’ятався з ляку і промовив: “О, пробачте мені дядьку Михайло!” Та почав оправдуватися тим, що випив добру чарку горілки для смілости і це ця проклята горілка зробила, що він сказав грубе слово. Свати почали заговорювати в другу сторону, щоб вивести Дениса на дорогу. Але Денне уже так сміло тримав себе, що годі вже було спинити його від хвальби своїм багатством. Денне промовляв до батька Оксаниного: “Ось подивіться, якими я кіньми приїхав до вас, а ви ж знаєте, які є у мене будинки, а скільки я маю збіжжя, різних продуктів, що коли б і не робив пару років і з Оксаною, то вистачило б їсти для нас.

Михайло Бондаренко вже розсіявся в думках, вже не радів цими сватами. Хотів би їх позбутися, бо бачив, що й Оксана була засмучена, злісна. Та й публіка у хаті підняла шепіт й тихо сміялася. Але Оксанина мати так очарувалася цим зятем, що вже готова і сама разом із дочкою Оксаною йти на те багатство і разом щасливо доживати свого віку разом із зятем і дочкою. Свати помітили розсіяність Оксаниного батька і почали прямо агресивно вихвалювати свого жениха. Та й Бондаренко побачив, що годі відчепитися, отже, все здав на ласку Оксани та її матері.

Тоді Денисів хрещений батько підійшов до Бондаренка і промовив: “Свате! Чи такому женихові давати якусь ганьбу,

га? Що йому бракує? Чи такі багаті хлопці по дорозі валяються? Чого в нього нема?" Оксанина мати вже зовсім впала під гіпнозу сватів і тільки потакувала: "Правда, правда ваша, свате, хлопець гарний, багатий, здоровий, як поберуться з Оксаною, то хай її Бог благословить, будуть щасливо жити".

Оксанин батько почув, що вже мати готова віддати Оксану за Дениса, спустив голову додолу і почав нервово ходити по хаті. Відтак промовив: "Усе є, за винятком одного". Тут знову посипалася хвальба про Денисове багатство. Свати запевняли, що Оксана буде щаслива, якщо піде заміж за Дениса.

Оксанин батько повернувся в сторону своєї дружини Маріянни і промовив: "Маріянно! Ходию сюди!"

Батько і мати Оксанині пішли в другу кімнату і тихенько почали розмовляти. Батько промовив до дружини:

— Чи ти що помітила на тім Денисі?

Мати здивовано обізвалась і сказала:

— А хіба що таке є поганого у Дениса? Я нічого поганого не бачу... Хлопець гарний, здоровий, багатий... А то що ще більше треба? Га!

Батько покивав головою до дружини і промовив:

— Здоровий, і багатий, та трошки дурнуватий.

Потім батько додав:

— Там щасливого життя не буде, бо його характер не є рівний до нашої дочки Оксани.

Мати почала обороняти свого майбутнього зятя, кажучи:

— Слухай, чоловіче! Наша Оксана така мудра дівка, та може і краще їй буде, що чоловік буде трохи дурніший від неї, бо тоді вона буде керувати ним і його майном. А нам що таке? Аби щасливо нашій дочці жилося! Вже нашій дочці є 20 років... А хто знає, чи кращого жениха вона діждеться... Не так я говорю?

Справді, Бондаренко вже був прямо розчарований у своїх думках, бо бачив, що мати вже зовсім погоджується, щоб Оксана не відмовляла Денисові у подружжі. Батько промовив до матері:

— Якщо ти так сподобала собі цього Дениса, то ще треба запитати й саму Оксану. Якщо Оксана так сподобала Дениса, як ти, то тоді я все здаю на вашу ласку. Але опісля за всі неполадки, щоб ви не винуватили мене.

Батько й мати ввійшли знову в ту кімнату, де сиділи свати і жених Денис. Батьки побачили, що всі вже оточили Оксану, мов бджоли матку, і всі нагурт розхвалювали Дениса. Коли батьки зайшли до кімнати, то всі стихли та свій зір спрямували на батька й матір. Батько промовив:

— Я своє сказав матері. Тепер хай мати порозмовляє з дочкою в цій справі.

Бондаренко сів собі, спустив голову додолу і задумано сидів, нічого вже не промовляючи ані до дочки, ані до своєї дружини, ані до сватів. Свати побачили, що вони вже зломли бар'єру батькового опору і кинулися всі гуртом до Оксаниної матері. Бачать і тут слабкий опір. Мати вже все складає на власну волю Оксани. Тоді всі звернулися до самої Оксани. Справді, самій Оксані тяжко було відмовитися, бо свати почали вже розмальовувати їй майбутнє життя, як то вона житиме в тім багатстві, як їй будуть заздрити її подруги, що пішла заміж за такого гарного хлопця. Справді, сама Оксана була вже розсіяна і не знала, яку сторону зайняти в такому для неї оточенні. Оксана просить усіх присутніх дати їй час поговорити з її родичами й порадитися з ними.

Вся родина Бондаренків вийшла надвір. Перше Оксана звернулася до свого батька та промовила:

— Скажіть мені, мій рідненький батечку, що мені робити?

Оксана почала гірко плакати, бо знала, що її доля життя вирішується сьогодні. Батько промовив до неї:

— Не плач, моя доню! Така ваша дівоча доля. Все є добре — багатий, гарний, здоровий, — тільки одне лихо, це поганий характер і невідшліфований сам, сірий, тут якраз свідчить про його розум... Мабуть, це ті його сусіди Рибаченки вплинули на його характер і культуру, бо я тих злодіїв добре знаю, а він, мабуть, із ними дружив. Я добре знаю його родичів, бо навіть і був на їхньому весіллі. То дійсно була поважна пара, але буває і в добрих людей виродок.

Оксана почула батькові слова і ще гірше почала плакати. Звернулася до матері і промовила:

— Ну, моя рідненька мамо, як ви дивитися на Дениса?

Мати теж гірко заплакала, бо знала, що це вже назавжди піде дочка від них. Але мати стихла плакати і сказала зовсім протилежну думку про Дениса, ніж батько. Мати сказала:

— Доню! Хто знає, чи ти кращого діждешся за Дениса... А роки біжать... Твої ровесниці всі вже вийшли заміж, а ти будеш дівувати сама... А тоді будуть із тебе сміятися, що ти так перебирала женихами і залишилася дівувати і доседишся до сивої коси...

Мати боялася, щоб Оксана не дала гарбуза й Денисові, бо вона вже відмовила багатьом женихам. Отже, мати стала переконувати Оксану й батька, щоб не цуратися такого гарного й багатого хлопця, бо на її думку — це гріх перед Богом

та сміх перед людьми перебирати такими женихами... Відтак батько сказав своє останнє слово:

— Доню моя, ти вже доросла дівка. Сама бери на себе цей ризик, щоб ти опісля на все не нарікала, а сама добре подумай... Я тебе не відшураюсь ніколи, хоч би тебе доля залишила, я буду все життя дівувати.

Справді, тепер перед Оксаною показалася вся історія її майбутнього подружжя її вічного дівування. Справді, це був страх перед молодою її гарною дівчиною. Тепер ще більше огорнув Оксану жаль і вона почала плакати. Батько промовив:

— Не плач, а краще подумай. Якщо ти не хочеш, то віддай хліб у руки свату та попроси прощення за відмову, та оправдайся якоюсь причиною. А якщо ти погоджуєшся, то виний чарку за нашою традицією і тоді будемо говорити всі разом зі сватами про діло щодо весілля.

Мати потішала Оксану, що їй буде добре за Денисом, бо там немає нікого — ні свекрухи, ні свекра — та буде сама собі господинею. Оксана зрозуміла, що мати бажає, щоб вона йшла заміж за Дениса і не хотіла протиставитися волі матері, тому погодилася виходити заміж за Дениса Гудилка.

Знову родина Бондаренків увійшла в хату і дали знак, що Оксана погоджується вийти заміж за Дениса. Почалася в них тиха розмова. За волинським звичаєм, сват встав і взяв пляшку горілки та дві чарки, налив одну для Оксани, а другу для Дениса. Відтак подав Денисові чарку, щоб випив із Оксаною, бо це є знак погодження на те, що молода виходить заміж за нього. Денис підійшов і подав чарку Оксані. Вся публіка придивлялася, що то буде. Чи, дійсно, Оксана вип'є? Вона ж так довго водила за ніс сватів. Але побачили, що Оксана взяла чарку до рук і стукнулися чарками Оксана і Денис. Далі Оксана промовила до Дениса:

— Ну, то здоров будь!

І випила ту чарку. Денис із радощів випив теж свою. Та сват відрізав крайчик хліба із цілої буханки і дав Денисові, щоб розломив наполовину і закусив тим хлібом, бо так вчили, що то символ подружнього життя цей крайчик хліба, і його треба з'їсти обидвом молодят. Оксана з'їла той хліб, подивилася на своїх подруг і пішла до ліжка, впала в подушки і вже запивала той хліб своїми гіркими сльозами. Вона була свідома того, що скінчилася її вільна дівоча воля і наступає вже зв'язане життя чоловіка з жінкою.

Оксана лежить і плаче, а Денис розважає її і просить, щоб вона встала і не плакала. Але Оксана дала волю своїм сльозам і добре собі виплакалася. Свати з радості теж випи-

ли по чарці із сватом Михайлом Бондаренком і вгощали по-друг Оксани.

Пішла вже розмова до діла щодо весілля, щоб призначити день весілля. Покликала Оксана свою хрещену матір і тітку. Сидять усі за столом. Свати хвалять Дениса, а Оксанина рідня хвалить Оксану. Всі ворожать їж щасливе життя. Справді, чому не добачувати щасливого життя поміж молодятами гарними, багатими, здоровими... Проте щасливе життя є щось важливіше, ніж сама краса, багатство та здоров'я. Вже на наступну неділю домовилися справити весілля.

Прийшла неділя. Молоду Оксану її подруги гарно оділи. Наклали на її голову гарного вінка, і косників. Оксана виглядала, немов намальована принцеса, стала на вінець. Нарід придивлявся на таку красу обох молодят. Хлопці з того села, що Оксана, переживали жаль, що таку красуню випустили з рук на чуже село...

Весілля було велике, музика гарно грала, веселилися всі, хто не минув того весілля, а Бондаренко був поважний у громаді, то й усі шанували його та прибули на весілля. Усі бажали щастя і здоров'я молодятам, а також і батькам Бондаренкам, щоб і меншій дочці Олесі попався такий гарний, багатий і здоровий жених... Усе пройшло в галасливому вигляді.

Довго люди говорили про таке величаве весілля, бо, справді, на весільному прийнятті було що пити й їсти всім людям. Молоді свахи, коли кінчалось весілля, то зняли вінка з Оксани і замотали їй на голову хустину і заспівали: "Що хотіли, то й зробили, з хліба паляницю, а дівки молодицю!!! Го! Го! Гов!" Тут на цьому скінчилося весілля.

Потім повезли Оксану до молодого Дениса до хати. Там кінчали весільну урочистість. Усі вже пороз'їжджалися по домах. Бондаренки прощають свою дочку Оксану, вертаючись до дому. Плач, бо це ж є вже розлука дочки з мамою і батьком та з рідним селом. . То не є так легко, як нам здається. Батьки поїхали, а Оксана сама залишилася з Денисом. Радіє, що сама без свекрухи буде господиннею на такому господарському дворі. Справді, вона думала, що вони будуть щасливо жити.

Пожила вона пару тижнів і бачить, що її Денис щось ходить нервовий. Піде в стайню та кричить на коні. Різко їх обзиває поганими словами, б'є їх без жодної причини. Так само відносився до корів, свиней та іншої домашньої худоби. Прийде до хати, очі спускає додолу, промовляє суворо до Оксани. Оксана виросла в свого батька і ніколи не чула в їхній хаті поганого слова й якоїсь надutoї поведінки, а тут відразу їй

це все кидається в очі. Оксана багато думало про подружнє життя, сподіваючись, що в них буде любов між чоловіком і нею, що крім щирого поцілунку нічого пустого в них не буде. Вона про це лише мріяла, бо це ж є саме джерело життя, що любов поміж чоловіком і жінкою. Ті добрі і радісні мрії Оксани перетворилися зовсім у протилежну сторону, бо не так сталося, як вона думала. У Дениса дедалі, то більше впливав дур із його голови, бо для нього Оксана вже стала нарівні з робочою людиною, бо Денис тільки мріяв про роботу та багатство, а життя, любов, радість -- це все для нього не існувало. Оксана піде в город, подивиться вбік свого села, яке було на віддалі 10 кілометрів, згадає вільну хату, доброго і розумного батька, любу маму та й гірко плаче, ховаючи свої сльози від прохожих людей і сусідів. Вона знає, що сама винна, бо їй батько правду казав щодо Денисового дурного характеру. Думки за думками перелітали, а дні бігли мов тіль. Оксана відразу змарніла від гризоти, обличчя змінилося, стала зовсім не тією Оксаною, що була ще недавно дівчиною. Поїде з Денисом у неділю до батька, але Оксана все держала у великій таємниці, щоб ніхто не знав її біди. Та і батьки часто відвідували Оксану, але вона все таїла перед мамою й батьком. Хоч правда, батьки помічали, що щось є не так, як повинно бути. Але не хотіли мішатися в їхні справи. Не зважаючи на те, що Оксана показувала свій вигляд, що буцім то вона всім задоволена, та батько тяжко зідхав, нічого не говорячи.

Оксана вже побачила свою нещасливу долю, а батько теж журиться за сумне життя своєї улюбленої дочки Оксани, яку він так щиро любив і бажав їй добра. Залишилися Бондаренки з меншою дочкою Олесею, яка вже пішла до школи. Але вона вже малою декому не подобалася, бо казали всі, що це якийсь виродок буде. Олеся завжди цікавилася тим, що не цікавило її подруг. Вона завжди до всього придивлялася, ходила задумана, щось їй завжди було шкода покривджених, калік, хворих, домашніх звірят, худобу, над усім уболівала, вона за все дбала. У школі вчилася дуже добре. За її поступи в науці учитель хвалив її у присутності родичів і казав, що вона відмінна від своєї сестри Оксани, бо завжди у школі дає мені такі питання, що я часом говорив їй, що завтра дам відповідь. Учитель також підкреслив, що Олеся вимагає у школі тишу від учнів, вона хоче все знати й то так негайно. Деякі думки вона заперечує, бо, на її погляд, вони смішні, перестарілі й годі їх здійснити. Далі учитель говорив, що це, дійсно, трудно сказати, що з неї буде, але радив, щоб батьки

далі послали її до школи, і коли закінчить шосту класу народної школи, то щоб її віддати на студії до інституту в Житомирі. Учитель наполягав, щоб вона скінчила інститут, бо він вважав, що вона буде великою для нашої України. Ось така була характеристика учителя щодо Олесі.

У селі Березівці, недалеко від Оксани, жив собі один чоловік, що був дуже бідним. Він мав тільки маленький город та кривобоку хатинку, де жив він, його дружина та двоє їхніх дітей-хлопчиків. Старший син називався Степан, а менший – Грицько. Їхній батько називався Іван Чередниченко. Він жив із того, що хто покличе його з жінкою на роботу і щось їм там мізерно заплатити. Отже, вони тим самим харчувалися та своїх дітей годували. Так вони від важкого життя обоє рано померли, залишивши двоє сиріт ще недорослих.

Тяжко ці діти виростили, бо жили лише з ласки добрих людей, що хто їм дасть даром або покличе на якусь роботу та щось там їм заплатити. Хлопці, справді, були неседачі. Все село знало, що вони були чемні та працювита. Степанові вже скінчилося 18 років, а Грицьку лише 11 років. Обоє вони прямо на подив людям були дуже вродливі, й гарної тілесної будови. Вони залюбки працювали по сусідах і про них загально поширювалася добра слава, як про добрих і працювитих хлопців. Степан був парубком і вже дівчата, які бажали дістати приймака, почали залицятися до нього, бо, справді, Степан своєю красою і мудрою поведінкою чарував дівчат, а крім того мав ще дуже гарний голос. Гумору було досить, щоб розсмішити молодь. Але Степанова доля не дозволяла йому так скоро йти в приймаки, бо його брат Грицько був ще малим і не хотів залишати його без опіки. Цим то Степан був зв'язаний і думав, що як Грицько трохи підросте, то тоді зможе шукати приймаки. Там була одна вдова, що мала дві дочки, і завжди кликала Степана на працю. Однак Степан ішов туди неохотно, бо то була дуже погана жінка і під час роботи завжди прибігала та кричала на своїх дочок. Все їй не так, як вона хотіла. Ті дочки проклинали свою матір, кажучи, що батька нашого загнала на той світ без пори і нас тепер мучить. Степанові було прикро слухати їхню маму, що зовсім лізе не в своє діло. Але також для Степана чути такі погані слова, що рідні діти казали на матір, було якимсь незрозумілим питанням, як можна так говорити на рідну матір...

Ось ця вдова завжди вмовляла Степана, щоб він був у них за приймака у старшої дочки. Але це непорозуміння поміж матір'ю та дітьми стримувало Степана від приймив. Степан одного дня пішов до свого хрещеного батька і запитав його,

як він дивиться на ту вдову і на її дочок. Але його хрещений батько сказав так: “Сину мій! Хай тебе Бог боронить від таких приймів і таких людей, бо вона свого чоловіка загнала без пори у могилу... І тобі те буде. То зм'я, ніхто їй ніколи не вгодив і не вгодить. А може ще і дочки на її вдалися, а тоді що? Діти стануть і жаль тобі буде дітей, і жити буде тяжко... Краще не спіши із приймами. Ще знайдеш свою долю”.

Це ще більше стримало Степана з думкою про прийми. Степан ходить по роботах. Сам себе харчує і свого малого Грицька. У тому самому селі була ще одна дуже багата вдова, що мала лише одну дочку, яка звалася Орися. Вона була дуже гарна і розумна. Ось ця Орися не дивилася на Степанову бідність, а звертала увагу на його розум і красу. І ось що всю таємницю вона виявила своїй рідній матері, яка, хоч відразу була стурбована, що Степан такого бідного роду й не має навіть доброго одягу, щоб і повінчатися, однак, по довгій розмові із дочкою Орисею, погодилася, щоб Степана Чередниченка прийняти за приймака.

Степан був розумніший хлопець і розумів, що він не мав відваги розмовляти з багатими та вродливими дівчатами, будиши свідомий своєї бідності. Але одного вечора Орися вийшла на вулицю з метою, щоб зустрітися з Степаном та порозмовляти з ним, щоб виявити йому свою духову таємницю щодо прихильності й любови до нього. Довго Орися ходила по вулиці ввечері, шукаючи Степана. Дивилася поміж хлопцями й дівчатами. Однак вона того вечора не знайшла Степана. Розпитувати хлопців про Степана їй не випадало. Вона соромилася, щоб вони не сміялися з неї, що така багатійка і красуня, та бігає сама за Степаном Чередниченком. Аджеж Орися не могла відігнатися від багатих хлопців, які завжди чіплялися і не давали спокою їй і її матері. А тут тобі буде диво, що Орися покохала такого бідного Чередниченка. І, дійсно, Орисі в такому випадку прийшлося б багато дечого почути від своїх ворогів...

Степан саме був покликаний тоді на працю до сусіднього села до одного дуже багатого господаря, який також мав дуже вродливу дочку й хотів прийняти приймака. Отже, він також розраховував на Степана, плянучи восени справити весілля. Він часто напминав про це Степанові. Ця новина поступово розійшлася по інших селах.

Орися теж довідалася про цю новину. Вона обговорила з мамою цю справу, щоб попередити та взяти Степана до себе за приймака. Почувши, що Степан пішов до того Господаря, який хоче його прийняти в приймаки, — Орися багато пере-

живала й різні думки проходили через її голову. Можливо, Степана там вже й залишать, а тоді що? Хто розміє любов, той відчує, яке було положення Орісі, бо любов родиться в молодій людині глибоко й дуже швидко розвивається, так що погосати полум'я любови, — це вже нелегка справа. Оріся цілими днями думає і журиться, де Степан працює, де спить і хто біля нього... Як ще довго він буде працювати там й чи повернеться в своє село хоч у суботу ввечері... Ці й подібні думки не вилазили з голови Орісі, бо, справді, для неї втрата тепер Степана являла собою цілу любовну трагедію... У неї чогось так швидко розвинулася любов до Степана, що вона й сама дивувалася з цього. Орісі тиждень ставав тепер роком.

Нарешті прийшла субота. Степан скінчив роботу, повечеряв і там сам господар і дівчата просили його ночувати. Але найбільше наполягали дівчата, щоб Степан залишився на авечірні співи, бо він мав чудовий голос і співав високим чарівним тенором. Крім цього, вони знали, що Степан і на казки майстер не раз своїми дотепами вмів усіх розсмішити. Але Степанова душа щось відчувала і турбувала його. Він подякував за вечерю і за запрошення на гулянку й нічліг, але пояснив господареві, що він має малого брата й мусить йому щось принести з їжі, щоб він заспокоїв свій голод. Ці слова розбили та зворушили серце тих господарів до сиріт і вони заплатили Степанові за працю, а крім цього обдарували його всім, щоб заніс Грицьку й нагодував його, бо, справді, покинути малого на весь тиждень і на цілу неділю на ласку сусідів, то це була б велика кривда сироті... Степан узяв усе з собою, щиро подякував господареві і господині, попрощався з їхньою дочкою й обіцяв знову бути в них на наступний тиждень.

Дійсно, Степанові там дуже сподобалися батьки й дівчина. Він мав надію бути там за приймака. Але, йдучи додому, щось його душа відчувала таємне, як то кажуть: "Душа чує, але не скаже". Степан думав про свого малого братика, що він голодний, бо знав, що нічого не залишив йому. Отже, Степан і не міг подумати про те, що в рідному селі так нестерпно очікує його Оріся.

Степан прийшов додому. Грицько радісно зустрів його. Голодна дитина, братик змарнів від голоду... Степан подивився і сльози по обличчі покотилися від жалю, що то він увесь тиждень терпів голод. Нагодував Грицька та сказав:

— Ти, Грицю, лягай спати. Я піду трохи на вулицю і почую новини тижня.

Хоч Степан був перемучений, то все ж таки хотів почути, що нового в селі, бо на вулиці завжди переповідалися свіжі новинки. То хтось пічне гуляти з своєю дівчиною, то хтось уже покинув ту чи іншу дівчину, з якою весь рік гуляли; то сватання, то якийсь крадіж, то якась бійка тощо.

Степан рушив у напрямку, де завжди збиралася молодь. По селах був уже такий звичай, що там, де хтось накладе колод, щоб вони сохли на будову, то там уже молодь, мов вороння, обсядали ті колоди. Де в якого господаря хата над самою дорогою із довгою стріхою та з доброю призьбою їй де була загорожа, щоб кури або свині не підривали хати, — то там завжди було повно молоді. Хлопці їй дівчата в таких місцях звичайно співали, грали, а дехто добрі казки розповідав. Усі уважно слухали та сміялися. А то бувало розповідають різні новинки. Коли господар кричав, щоб його не турбували вночі. Але його слова не мали успіху, бо дівчат і хлопців уже від цього не відучиш. Отже, і Степан рушив у напрямку до тих колод, бо вже там було чути спів дівчат.

Степан помітив, що хтось іде йому назустріч. Надворі вже стемніло. Підійшовши ближче, бачить, а то Орися підходить до нього і промовила:

— Де ж це ти так довго блукав, що цілий тиждень тебе не було видно, Степане?

Ці слова, мов стріла, пронизили Степанові груди. Він розгубився та збентежено промовив:

— А хіба що? Кому я там потрібний?

Орися усміхнулася і промовила:

— Ти мені потрібний...

Степан ще не зрозумів, у чім справа. Він думав, що то Орисина мати хоче, щоб щось там у них зробити, бо часто їй вони потребували помочі та кликали його, щоб він поміг їм у їхній господарці. Але сама поведінка Орисі до Степана в цей вечір показувала щось відмінне, бо підійшла до Степана, обняла його і промовила:

— Бідний мій Степане! Мабуть, ти так перевтомлений чужою працею, що тобі не милий цей вечір...

Потім Орися сказала:

— Знаєш що, Степане? Ми сідаймо ось тут біля цього будинку в куті і я тобі розкажу всю свою таємницю.

Степан, хоч і був зворушений такою поведінкою Орисі, але що йому бідному було робити супроти такої красуні і багатійки... Він погодився, прийняв ласкаву пропозицію Орисі й виконав те, що вона йому сказала. Сіли вони під тим будинком і почалася в них тиха розмова, тиснучи одне одному руки.

Близько посідали одне до одного й цим ще більше збуджували любов одне до одного. Ось Орися і каже Степанові:

— Ти знаєш, Степане, що наша господарка велика. Вона потребує господаря. Мені з мамою дуже важко все робити на господарці. Подумай! Коні, корови, орати, сіяти, косити... Чи це моя жіноча робота? Я часто дивлюся на свою матір і плачу, що вона так важко працює і кажу їй: “Мамо! Нащо ми так важко працюємо? Хіба нам більше потрібно за всіх людей?” Та мати завжди відповідала: “Жаль, дитино, що пропадає... Треба дати якийсь порядок”. Скажи, Степане, чи ми в силі дати всьому порядок?

Степан промовив:

Ти правду кажеш, Орися, що до великої господарки, то потрібно доброго господаря. Ти, Орися, знайди собі доброго хлопця і візьми його за приймака, і тоді тобі з мамою буде легше жити, бо чи рано, чи пізно, то вам потрібний приймак.

Орися промовила:

— Де ж того доброго хлопця знайти? Здається, всі добрі, коли сватають, пізніше ціла біда... Візьми його до себе у приймаки, а він почне пиячити, не працювати, грубо поводитися, то що тоді вже зробиш із ним?..

— Ти правду кажеш, — сказав Степан. — Щонебудь знайти — то легко, але щось добре, то трудно його зловити...

Орися знову почала говорити:

— Ми з мамою по цілих ночах не спали і думали про те, де то нам знайти такого господаря, щоб нам було радісно дожити з ним віку.

Орися вже взяла Степана за шию і міцно притиснула до себе та знову промовила:

— Знаєш, Степане! Ми з мамою обговорили все і вибрали за господаря тебе.

Степан, почувши такі слова, збентежився. Ці слова грімнули йому, мов грім із ясного неба. Він прямо розгубився такою новиною, що така красуня і багатійка сама сватає його. Степан помалу зібрав свої думки та сказав:

— З тебе будуть сміятися люди, Орися, що ти такого бідного приймеш у приймаки.

Орися відповіла:

— Так, як я візьму дурня, то тоді буде сміх, а коли мудрого, то його бідність нічого не пошкодить, бо будемо працювати, то і будемо мати, бо багатство залежить від праці.

Орися бачить, що Степан сидить, мов спаралізований, такою великою і радісною несподіванкою. Взяла Степана та притиснула кріпко до себе, щиро поцілувала та сказала:

— Не журися, Степане! Я розумію твої обставини. Я тебе щиро люблю. Ти не можеш собі уявити цього.

Хто мав цей дар у своєму житті — перший дівочий поцілунок, — той зрозуміє, що тоді було із Степаном. Той перший поцілунок, що Степан його одержав, то був йому, неначе той гострий спис, пройшов через його груди без болю, а в голові, мов хто стукнув молотом, тиснення і поцілунок розплавляли його серце. Степан згадав свого батька, свою матір, все своє горе, а також бачить, що знайшлася щира душа, яка і його, бідного сироту, привітала. Це все так зворушило Степана, що він схилився на груди Орисі і гірко почав плакати. Орися потішала Степана. Він попросив, щоб вона пробачила йому, що він дав волю своїм почуттям, бо тільки сирота є багатий на сльози й він їх мусить виляти. Степан виїняв хустинку, обтер сльози й за той несподіваний поцілунок заплавав Орисі всотеро поцілунками. У селі все стихло. Ніч темна. Всі люди спочивають. Тільки молода пара сидить. Вони не дбають про відпочинок, бо їх духовна насолода переборює всяку утому. Вони ще довго сиділи й тихенько розмовляли на різні життєві теми. Аж ось почало вже надворі дніти, а їм здавалося, що вони лише почали розмову, бо ще не було часу поговорити про самі головні справи, як: весілля й підготову до нього. Розсвіт спонукав їх до розставання, але нелегко було їм попрощатися... Нарешті прощаються й Орися запрошує Степана на другий вечір відвідати її в хаті та по-розмовляти про все разом із її мамою, яку Орися дуже любила. Без маминої поради вона нічого не робила. То, дійсно, була поважна і чесна родина. Насилу вони розійшлися через ті поцілунки, але ранок гнав їх додому.

Іде Степан додому. Йому здається, що і сонце вже краще сходить, ніж раніше, і дерева ті, що бачили їх таємницю любови, його вже вітають із новим щастям. Цей новий тихий ранок став йому, мов раєм. Він не відчував втоми і сон його не томив...

Неділя рано. Степан заснув пару годин і далі не бере його сон. Думки снують, як то він буде ввечері в хаті Орисі... Яка то буде зустріч із Орисиною мамою? Це все турбувало, а разом із тим радувало Степана. Йому день оказався тепер, наче рік. Насилу діждався вечора. Але Орися казала Степанові прийти до неї потаємно, щоб ніхто в селі не помітив, бо то вона казала, хай краще покищо люди нічого не знають про нас, аж поки ми все налаavimo до весілля, а то деякі брутальні женихи будуть лізти до матері у вічі та чіплятися, щоб тебе опаскудити, а я цього не хочу. Отже, краще, хай ніхто не знає про нашу таємницю.

Степан діждався вечора, повечеряв, сказав Грицькові, що коли хто буде питати за нього, то він має сказати, що кудись пішов, як було ще видно надворі. Вже добре стемніло. Степан потихенько городами, щоб ніхто не помітив його, зайшов через Орісини город, тихенько постукав у двері. Оріся з мамою вже очікували його. Оріся почула тихий стукіт, відразу зрозуміла, що то Степан. Тихо відчинила двері. Зустріла Степана свіжим поцілунком та й сама дістала пару десятків солодких поцілунків. Замкнули двері. Степан увійшов до хати. Привітав Орісину маму, поцілувавши її в руку. Сів біля мами й Оріся сіла біля них. Почали тиху розмову. Тема розмови була про їхнє майбутнє життя. Багато дечого обговорили. Степан вже почав називати Орісину матір мамою, бо, справді, то вже була єдина родинна розмова про життя і майбутність.

Степан запитав Орісину матір:

— Скажіть мені, мамо, що мені тепер робити з моїм малим ще братиком Грицьком?

— Сину мій, — сказала Орісина мати, — нам якраз потрібний пастушок, щоб пас корови. Ось хай пасє корови літом, а зимою пішлемо його до школи. Хай росте з нами, а виросте, то світ великий... Дамо йому розум, то хліб собі знайде.

Оріся сподобала мамину пораду й додала, що дамо Грицеві високу школу й він буде якимсь панком, а тоді і нам буде весело, що ми зробимо таке добре діло... Усе йшло дуже добре. Мудро всі разом роздумували. Справді, що всі зібралися за мірою свого розуму і характеру. У цім і є таємниця життя.

Ця родина любов приспішувала до завершення діла. Умовилася робити весілля на наступну неділю. Теж нічка пробігла, мов одна година. Світання почало вже заглядати у вікно Орісі. Вона знову випроводила Степана із щирим поцілунком і сама дістала безліч у заміну від нього.

Степан рушив потихенько тією дорогою, що й ішов до Орісі. Ще трохи було темно, а селяни ще добре спали. Там жила через дорогу, навпроти Орісинної хати, їх сусідка, баба Соловина (так її звали в селі). Ця баба нічого не робила, лише сиділа у вікні і слідкувала за всім рухом і новинами, що робилися в селі й поза ним. То й була її улюблена робота, бо що вже почула або побачила, то мусіли вже всі близькі й далекі сусіди знати... "Інакше не може бути", так завжди казала Соловина, "бо я люблю правду і хай люди не гніваються на мене, що я кажу правду, а за правду я кладу свою голову на заріз". Це була відважна баба. Їх, таких Соловин, кожне село

має й то н еодну. Ви знайдете тих Соловин і в партії й у різних громадах.

Ця Соловина ще з вечора помітила, що хтось нібито медухнувся, — як то вона завжди так казала, — та її кортіло знати, хто то дійсно міг там бути в Орисі... Ось ця баба Соловина сиділа у вікні цілу ніч, а коли вже почало розвиднятися, то вона помітила, що то Степан Чередниченко ночував в Орисі. Баба подумала: “Оце справді новинку злапала! А, ха! Ха! Оце всі будуть сміятися з Орисі, як я всім розкажу... Ага! Присочила! А її мати робила її такою чесною... Ось бач, яка чесна!” Це баба бубоніла доти, поки нарід став уже рухатися по дорозі. Отже, хто тільки проходив біля хати баби Соловини, то вона відчиняла вікно й усім новину цю розказувала, а більшу половину прибріхувала за своєю звичкою.

Степан прийшов до хати і кріпко заснув. А рано-вранці вже все село знало про ту новину, що Степан Чередниченко ночував в Орисі. Хлопці, товариші Степанові, прийшли привітати його з гарною дівкою і багатими приймами. Усе село почало говорити про них. Дурніші сміялися, а розумні ворожили їм щасливе життя. Степан прямо чудувався з того, хто це міг знати про це все... Але його товариш сказав, що та стара відьма Соловина поширює таку новину. Степан промовив: “Значить, буду мати добру сусідку. Не треба буде випускати газети, бо тільки через дорогу до баби й усе вже буду знати”. Хлопці посміялися й розійшлися.

Степан радіє, що дістав таку красуню й через тиждень буде господарем такого великого майна. Але дні Степанові стали довгими, бо хотілося дочекатися вечора й поговорити з Орисею.

Прийшла неділя, призначений день вінчання. Орися гарно вбрала Степана, бо залишилося гарне вбрання від її покійного батька і якраз своїм розміром підходило Степанові. Стали на вінець. Усі дивувалися з такої гарної пари. Степан ще ніколи не був так гарно одягнутий. Отже, ті гонорові дівки, які гордували Степаном і сміялися, що то син Івана Чередниченка, стояли тепер і тільки шепотіли й заздріли Орисі, що дістала такого гарного хлопця. Дівчата дивилися на красу Степана, а хлопці потирали руки й заздрісно дивилися на красу Орисі. У церкві і поза нею назовні йшла балачка про весілля. Кожен різноманітно по-своєму говорив. Не минула вінчання й баба Соловина, яка вже надворі крутила головою, що пропала господарка, бо то син Івана Чередниченка і з нього ніколи не буде доброго господаря, а таким буде, як і його батько. Але пропрокування баби Соловини не збулися.

Весілля відбулося тільки в хаті Орисі. Усіх було заклика-но на весілля: рідню, сусідів, близьких і дальших, ну і бабу Соловину, як сусідку, посадили за перший стіл. Там вона вже зовсім інакше ворожила, ніж біля церкви, бо хвалила й Ори-сю, і Степана. Вона казала, що то тільки Бог міг так спару-вати таку красу.

Весілля скінчилося. Молода пара живе собі, мов у раю. Завжди в хаті у них чути веселу мову. Орисіна мати тільки пильнує хату, варить їсти, а Орися із Степаном разом пра-цювали і на полі, в городі, в стайні біля худоби. Вони ще кра-ще розбудували свою господарку. Бог наділив їх гарними дітьми. Слава про них покотилася по всій Волині, так що кожний знав, хто є такий Степан Чередишченко. Усі дивува-лися, що син такого бідного батька та ще й сирота став та-ким зразковим господарем.

Грицько літом пасе корови, а зимою ходить до школи. Він скінчив сільську школу. Степан хотів післати його вчити-ся до міста Житомира у вищій школі. Але Грицько сказав Степанові так:

— Ти знаєш, брате, що ти маєш жінку, дітей і тещу. Не забудь, що ти є в приймах. Часом моя школа тобі пошкодить, бо ти будеш тратити гроші на мене, а твоя дружина може нарікати на тебе, і тим у вас замість радісного життя постане сварка й ворожнеча у вашому родинному житті. Отже, брате, я і так ніколи не забуду твоєї ласки щодо мене, буду вічно цінити твою дружину та твою тещу за таке щире добро, що мов рідна мати доглядали мене і дали мені добре виховання. Та я у вас виріс і вже можу сам собі дати раду в своєму сирітському житті.

Степан сказав йому:

— Якщо ти вже рахуєш себе дорослим і думаєш, що сам собі даси раду, то я радію, що ти можеш сам себе доглянути. Та може і тобі Бог дасть теж щастя, як і мені. Ти, Грицю, можеш жити поки в мене, а я тобі не буде вигідно, то можеш тоді вертатися до своєї батьківської хати. Та однак не цу-райся мене, бо я тобі буду помагати завжди чим зможу, поки ти собі щось здобудеш.

— Знаєш, брате, — сказав Грицько Степанові, — я тебе розумію, бо ти ще не забув того, як ми з тобою часто лягали голодні спати та як нам було тяжко у нашому дитячому житті. Отже, я розумію це все горе і розумію, що ти є у при-ймах. Ти на чужій господарці. Я вже виріс та часом десь і загуляюся, а це все ж таки нерідна мати, бо і рідна мати на-рікає на дітей, коли часом десь затратять день на забавах.

Але рідна мати має рідний клопіт, а тобі то все буде на докір, що я твій брат. Отже, я розумію цю ситуацію.

Так Грицько пішов до своєї хати, де колись жив із своїми батьками і Степаном. Однак він усе ходив і помагав братові в його праці і тим, справді, стали його ще краще любити. Брат, Орися, Орисина мати та Степанові діти, яких Грицько любив, а вони любили його, жили в гармонії та згоді.

На нашу думку, Грицько неумудро зробив, що відмовився студіювати у вищій школі, але Грицько мав велике моральне джерело людяности. Він хотів здобути вищу освіту, але не ласкою свого брата, який був у приймах. Він не хотів пошкодити тихому життю брата, бо здобути тишу й любов приходиться дуже тяжко, а згубити їх дуже легко. Оце все Грицько розумів і обмежив сам себе у вигодах за рахунок свого брата.

Олеся Бондаренкова скінчила шосту сільську клясу і мати їй порадила, щоб вона не йшла до міста Житомира, бо, на її погляд, Олеся зісталася їхньою однією дочкою, а коли віддадуть її до міста, то залишаться, мов сиротами, на старші роки. Отже, краще, щоб Олеся була з ними, помагала їм, а вони, може, приймуть для неї приймака, а, може, якийсь багатій візьме її, то все ж таки вона буде на їхніх очах.

Діти без грошей і всякої помочі не є в силі йти кудись до міста вчитися, бо то все коштує гроші. Отже, Олеся залишилася вдома при матері й батьку.

Олесі скінчилося 18 років життя. Уже теж багаті хлопці залицяються й питають батьків, щоб дозволили Олеся віддати заміж. Але Олеся часто відвідувала свою сестру Оксану, яка була заможна на другому селі за багатієм, та їй Оксана розповідала всю свою таємницю. Розказувала їй про своє горе та про дурне багатство з дурним чоловіком. Отже, Оксана вже переконалася сама на собі й тепер перестерігала Олесю від поспішного подружжя. Вона сказала Олесі:

— Олесю, пам'ятай, моя сестрице, що життя — це не гроші або гарна господарка та не краса обличчя, бо багато молодих людей живуть у кривобокій хатині і там у них є щастя, бо вони і тим задоволені, що мають. У багатих хатах є більше сварок і розводів, ніж у бідних. Щастя — це любов, бо любов родить задоволення в житті; любов — це джерело, від якого випливає радість, спокій й не має ніякого страху перед зрадою якоїсь сторони, — чи жіночої, чи чоловічої, — бо любов є сторожем від розпусти.

Отже, ці Оксанині слова та її досвід зробили Олесю дуже обережною перед женихами. Олеся дивилася вже на вартість самого хлопця, не зважаючи на вартість його майна.

Уже свати стали ходити до Бондаренків, щоб висватати Олесю, але вона сама давала вже раду із сватами, даючи їм гарбуза. Часто вона казала сватам так: “Не хваліть мені вашого жениха, бо я маю власні очі і розум”. Дехто розумів Олесю, що вона дуже горда й надуже перебирає женихами, бо то відмовляє таким багатіям і гарним.

У тому селі, де жив Степан Чередниченко, жила рідна тітка Олесі, яка мала гарну дочку Любу, так їй було на ім'я. Їх хата стояла поруч із Грицьковою хатиною. Ту тітчину Любу висватав один хлопець із того самого села й на весілля була запрошена вся родина Бондаренків, а особливо Олеся, бо вона була першою весільною дружкою у Люби.

На наступну неділю вся родина Бондаренків була на весіллі у тієї тітки. Рано відбулося вінчання, потім почалася весільна гулянка. Музика грає, дівчата і хлопці танцюють, за дружкою Люби, Олесєю, хлопці прямо роєм в'ються. Кожний хотів би хоч трошки з нею потанцювати й познайомитися, бо Олеся, справді, чарувала все весілля своєю красою. Отже, їй не давали спокою в танцях. Нарід той, що брав участь у весіллі, переважно вже підпитий, веселий і в гуморі. Таким чином танці пішли вже на широку скалю. Вже декого викликали по одинцю, щоб гарно гопака затанцювати та творилися різні гумори. Багатші хлопці кидалися до багатших і гарніших дівок, щоб із ними потанцювати, а біднішим уже вибору не було через їхній стан бідності. Отже, і не диво, що Грицько Чередниченко, як такий бідний сирота, танцював тільки з тими дівками, які лише його покличуть до танців, бо Грицько, справді, був майстром танців і співу, а також сама природа наділила Грицька ще, крім гумору, зовнішньою красою, чим і чарував нарід. Казали люди так: “Бог дав людині красу, а долю забув дати”, та їй не знали того, що Бог дає кожній людині в свою пору. Отже, по довгій гулянці всі просили Грицька потанцювати гопака лише одному, щоб то всім побачити майстерність його танцю. Грицько не міг відмовити і погодився, бо вся публіка бурхливими оплесками вимагала цього. Музика вже знала, як він танцює, то до його танцювального смаку пристосувала і мелодію, бо музиканти вже не раз бачила й захоплювалися танцями Грицька. Отже, музика з великою охотою почала грати гопака. На Грицьків смак, музика почала грати тихо й повільно. Негайно Грицько вийшов перед музикою, низенько вклонився музикантам, потім інтелігентно повернувся до публіки і теж уклонився. Відтак почав робити майстерні повороти, усміхаючись милою усмішкою до публіки, підморгуючи до кращик дівчат, та, мабуть, ця його

блискавка не минула й Олесі, бо вона так захопилася Грицьком, що вже очей не зводила з нього. Грицько поступово став приспішувати свій танець та як підскачив і вдарив ногами та як пішов танцювати, то вся публіка сміялася і викрикувала: "Ще, Грицю! Ще, Грицю!"

Грицько, справді, був майстром від танців. Вся публіка тільки крутила головами й казала: "Хто на що здібний!" Грицько закінчив свій танець. Відтак усі пішли танцювати по парах: хлопці і дівчата. Перетанцювали. Музика знову грає вальс. Олеся підійшла до Грицька і бере його танцювати вальс. Вся публіка звернула увагу на молоду й гарну Олесю, ще з чужого села та що й дружк амолодої. Ніхто не відважувався з такою дівчиною піти танцювати, щоб дати повагу весільній дружці. Тепер усі дивилися, як вона вміє танцювати та ще з Грицьком. Музика грає вальс. Грицько з Олесею пішли чудовими поворотами і викрутасами так, що вся публіка була очарована такою майстерністю і такою гарною молодою парою. Тільки всі знали, що Грицько дуже бідний і дехто сміявся і казав: "Не знає ця красуня, з ким вона танцює... Це ж найбільший бідняк нашої околиці!" Це все казали хлопці-багатії, що дуже високо думали про себе, що то вони є тільки в гоноровій почесі.

Під час танців Грицько з Олесею перекидалися деякими словами тихо, але він так уміло і мудро давав Олесі відповіді на її запити, що та чудувалася таким особливим розумом молодого хлопця. Перетанцювали й поставали в пари, почавши розмову поміж собою. Звичайно, молодь здебільшого жартує. Але коли Грицько щось скаже з жартів, то потім треба слухачу піддержувати свій живіт від сміху. Отже, це й зацікавило Олесю.

Музика, по короткому відпочинку, знову заграла. Всі йдуть танцювати. Олеся знову бере до танців тільки Грицька. Поміж публікою пішли шепоти, що ця дівчина не знає про бідність Грицька і вже залюбилася в нього. Потрібно про це сказати її сестринці Любі, хай вона зверне увагу Олесі, бо то сором, щоб така красуня, не знаючи того Грицька Чередниченка, з ним увесь час танцювала.

Ці новини донесли Любі, яка підійшла до Олесі, відкликала її набік і почала їй говорити про Грицька:

— Моя сестричко, залиши ти танцювати з тим Грицьком Чередниченком, бо мені сором, що ти з таким бідним танцюєш, бо він навіть не має гарного одягу; такого, як ось інші хлопці; він походить з дуже бідної родини.

Олеся сказала:

— Чи не краще танцювати з бідним і мудрим хлопцем, ніж з багатим дурним?

— Та хіба ж Грицько є у вашому селі найбільшим дурнем? — Люба промовила.

— Ні! Грицько дуже мудрий хлопець, грамотний. Усі ті, які не вміють писати або читати, звертаються до нього, щоб їм допоміг у цій науці. Він є, дійсно, майстром на це.

— Але знаєш, що він дуже бідного роду й сам живе тільки з того, що десь щось трошки заробить, бо землі має тільки невеличкий город і кривобоку хатину... Ось вона стоїть поруч із нашою. Подивись!..

Цей підвищений голос Люби справив трохи неприємне враження на Олесю. Вона подивилася на ту хатину та промовила:

— Хатина старенька, але чепурненька. Ніколи б не сказала, що тут живе самотній і бідний сирота. Дивися! Хатина побілена, віконниці помальовані, двір заметений краще, ніж у ледачої господині хата, тин гарно виплетений із лози. Це все свідчить, що хлопець не ледачий.

— За те, що ледачий, то йому ніхто не кине цього, — промовила Люба, — бо він сам собі раду дає в такій бідності. Сорочка на ньому завжди біла, сам собі все робить. Не краде, живе з чесних своїх рук, якими, справді, Бог його обдарував. Лише щастя не має, що бідного роду. Отже, моя сестро, прошу не танцюй з ним. Бач, скільки є вродливих хлопців, гарно одітих, то хіба тобі нема до вибору...

— Я танцюю не з багатством, — промовила Олеся, — а з майстром танцю. Що я візьму гарно одіте опудало та з ним буду крутити кругом себе і нервуватися, а люди будуть сміятися, що він не вміє танцювати, га? Чи Грицькова кривобока хата щось помішала йому, коли він танцював гопака? Чому то вся публіка була так захоплена його танцями? А як ми з ним танцювали вальс, то чудово, бо я і сама ще так ні з ким не танцювала. То прямо не танці, а плавба по тихому озері. Ось наша Оксана пішла за багатого і гарного, але її життя є пропале... Вони побралися не до пари, бо в них розум і характер протилежні. Вони виховані зовсім в іншому дусі. Таким чином вони завжди сваряться і бідна Оксана таїть це горе перед родичами, щоб мати й батько не знали про це й не переживали болів за її нещасливе життя. Вона тільки мені розказує своє горе й перестерігає мене, щоб і я не попала в дурне багатство, бо тоді буде спаралізоване все життя.

Люба подумала і промовила:

— Ти правду кажеш. Подружжя щасливе тоді, коли обое мають один характер і розум, не дивлячись на те, чи чоловік є високої якості, чи зовсім низької. Проте коли він є поміркований і зрівноважений, то там є взаємне порозуміння. Я знаю, що де не до пари розум і характер, то там ніколи не буде щасливого життя, бо одне одному завжди стоятиме на перешкоді, заперечуючи, що то все не є так, як одне або друге розуміє...

— Я з тобою вповні погоджуюся, — промовила Олеся, — щодо рівного розуму і характеру чоловіка з жінкою, бо то є саме джерело щастя. Бідність не є щастям, але й дурне багатство і дурний чоловік — це ще гірше від бідності, бо з бідності можливо вилізти і бути багатим, що мудрі люди і роблять. Але дурень ніколи розуму не доб'ється, бо розум родиться разом із людиною.

Підійшов Любінн жених і перебив їм розмову. Вони тепер почали розмову на зовсім іншу тему. Молоду і молодого поклікала рідня до хати, а Олеся залишилася сама надворі. Вона була дуже огірчена за ті всі несправедливі зауваги, бо вона бачило в людях лише лицемірство, зло, погорду, зневагу, насмішку над бідним сиротою, не дивлячись на те, що той сирота вартніший за них і їхнє багатство. Олеся знала, що сирота не винний, що батьки з якоїсь причини не могли набути собі землі й були бідні. Олеся дивилася на ту людину, яка сміялася з свого ближнього, як на дурну людину, бо розумна людина ніколи не глузує з бідності, горя, хвороби, каліцтва, скромного зовнішнього вигляду тощо, знаючи, що в усьому горі треба співчувати іншій людині.

Це все ще більше зацікавало Олесю до особи Грицька Чередниченка. Вона хотіла ще більше пізнати Грицька, його характер і його розум. Уже стало вечоріти. Музика грає, люди вже більше п'яні, більше крику, сміху, співу, а тим самим вже менше приглядалися за іншими, бо кожен тепер цікавився, як не піснями, то танцями або якимись казками.

Олеся знову кивнула на Грицька, щоб танцювати з ним. Вони знову пішли тихо танцювати. Олеся помалу почала давати різні запити Грицькові, випробовуючи таким чином його розум і характер. Перетанцювали й уже стало надворі темно. Олеся взяла за руку Грицька й відвела його дещо осторонь. Тепер вони тихо розмовляли. Звичайно, що перша розмова молодої пари є дуже обережна, щоб нічим одне одному не докорити або щоб не сказати якогось непотрібного слова. Отже, і вони були дуже обережні. Тільки Грицько запитав Олесю, чи можливо йому колись увечері прийти в її село.

Олеся відповіла йому:

— Прощу тебе, Грицю, ніколи не відважуйся йти ввечері в наше село на гулянку, бо багато є тих, що чіпляються мене, щоб я з ними гуляла та сватають мене. Отже, коли вони довідаються, що ти ще прийшов до мене, то можуть тебе тяжко побити, бо знаєш, Грицю, що дурнів є багато і їх завжди більше, ніж мудрих. А ще одна причина. Коли мої батьки довідаються, що ти ходиш до мене, то мені буде ціла біда. Все ж таки, Грицю, я хочу більше познайомитися з тобою та щиро порозмовляти про всі молодечі проблеми.

Грицько був очарований тим, що найкраща дівчина на весілля так оцінила його й бажає з ним мати особливу зустріч, щоб тільки говорити про всі таємниці щастя молодих людей. Ці слова виразно показали Грицькові, що Олеся цікавиться ним. Відтак Олеся сказала йому:

— У наступну неділю піду до своєї сестри Оксани, щоб відвідати її, а ти, Грицю, як буде вечоріти, жди мене біля гаю, що недалеко від нашого села. Я буду вертатися від сестри Оксани, то ми там зустрінемося і докінчимо нашу розмову, бо тут ти сам бачиш, що кожний дивиться на нас та вказує пальцями.

Весільна молода Люба знову підійшла до Оксани, відклікала її та зробили їй заувагу, що вона знову розмовляє з Грицьком. Люба сказала їй:

— Он бачиш, що з тебе вже всі сміються, що ти розмовляєш з Грицьком. Моя мати також помітила це і післала мене до тебе, щоб я тобі сказала, щоб ти вже більше з ним ніколи нічого не мала, бо це ж Грицько Чередниченко, син Івана... Це ж прямо буде пониженням нашому родові...

Олеся прийшла з Любою до хати. Всі були веселі та сміялися. Тільки Олесі щось мов огнем біля серця, бо не могла перенести такої людської неправди, що то люди дивляться лише на одяг, на обличчя й на майно людині. Але люди не хочуть дивитися на розум, бо, мабуть, і самі його мають закоротко. В Олесі далі снувалася думка. Розум — це ж головне джерело людини, розум дав розвиток людям, розумом людина боронить себе від всякого стихійного лиха. Одяг може мати і дурень, але розуму не купиш... Ледачий дурень теж може гарно виглядати, бо працювати не любить, а їсти, то їсть мов вовк. Отже, чи можна судити людину з обличчя та з одягу? Ні! Сам учитель у школі сказав: "Впускають людину за одягом, а випускають за розумом". Чи ж це не є найвища правда? Так, це свята правда! Я переконалася в цьому сьогодні на цій весіллі. Усі весело гуляли, а Олесі всі ці думки крутилися й не давали їй спокою

Глибока ніч. Люди розходяться по домах. Родина Бондаренків теж згуртувалася вся до купи, щоб уже їхати додому. Також і Оксана була з своїм чоловіком на весіллі. Оксана, помітивши душевні болі Олесі, запитала її:

— Що ти сьогодні така невеселе? Сьогодні ж весілля, ти молода, ще вільна, повинна веселитися. Тоді вже зажуришся, як вийдеш заміж.

— Не всі замужні є зажурені, — відповіла Олеся. — Я сьогодні добре придивлялася на всю цю публіку. Це дало мені зрозуміти, де є джерело тієї радості, про яке люди говорять і шукають. Я бачила сьогодні щасливі й радісні старші подружжя. Я бачила сьогодні молоде подружжя, яке зовсім не розуміє, що таке є щастя, як також і тих неодружених, які думають про одруження, але вони нездібні шукати таємниці щастя та думати про те, бо на це потрібно дивитися глибокою думкою і світлим розумом.

Відтак Олесина мати промовила до неї та сказала:

— Та годі тобі уже там розводити свою мудрість! Диво, що наш учитель завжди казав нам про тебе, що ти завжди мудрувала поміж учнями і самим учителем. Ти і самого учителя хотіла вчити розуму. Залиши, доню, це. Ось люди і без мудрощів любляться, женяться, виходять заміж та й живуть собі. Так і тобі треба дивитися на людей.

Батько Бондаренко стояв осторонь і собі промовив:

— Ну, годі там вам бубоніти... Збирайтеся і поїдемо додому, бо я думаю, що вже досить нагулялися.

Прощаються з Любиною ріднею та з ріднею її чоловіка, бо Люба вже у хаті жениха, який жив лише через дорогу, то й везти непотрібно було, а лише перейшли через вулицю й уже в жениховій хаті. Так весілля скінчилося добре. Бондаренки вже вдома. Олеся ходить собі по хаті глибоко задумана. Вже й Олесина мати помічає, що вона щось тримає собі в таємниці. Її щось турбує, але мати не дивується, бо і сама колись дівувала та знає ту дівочу хворобу.

Дні довго тягнулися для Олесі до неділі, бо хотілося їй знати справжню ціну того природного майстра і дівочого чарівника. Їй, дійсно, хотілося поділитися найбільшими й найглибшими духовними таємницями людського жття. Нарешті діждалася неділі. Сказала матері, що йде відвідати Оксану, і, може, запізниться, то щоб мати не переймалася тим, бо вона хоче дещо допомогти Оксані.

Пішла Олеся в напрямку того села, де мешкала Оксана. По дорозі зрівнялася з тим гаєм, який був умовним місцем зустрічі з Грицьком цього вечора. Олеся подивилася на той

гай, усміхнулася їй подумала: “А чи, справді, він прийде сюди? Це ж кусок дороги... Що буде при нашій зустрічі? Чи, дійсно, ми знайдемо спільну мову? Це ж глибина характер, розуміння спільного життя... Аджеж так багато є людей на світі і кожна людина розуміє своє життя по-різному. Та кожна людина хоче навіть і свої провини оправдати своєю мудрістю. Чи, справді, мудрість існує в злі або в раді?”

Справді, кожна людина на все скаржитися. Тільки ніхто не скаржитися на власний свій розум, бо кожна людина думає, що вона його має подостатком. У цьому, мабуть, найбільше лихо людей. Отже, одиодумця знайти нелегко, бо то рідкісна справа. А чи так думає Грицько? А може в нього зовсім протилежний погляд щодо цих таємниць, що я про них думаю і називаю їх правдивими... Але справжнє життя є дуже складне, його треба дуже уміло спіймати, а потім свято цінити його, бо багато людей мали це щастя, але не вміли ним користатися... Подумай: сварки, зрада чоловіка або жінки, ненависть поміж ними... А на що тоді вони дивилися, коли женилися? Це все руйнує молоде життя, про яке молоді люди, які женяться, мріють і думають.

В Олесиних очах і голові переходить уся ця картина, про тих, які недавно одружилися, а потім сварки, розводи, зрада,.. Нащо тоді таким людям одружуватися? Згадала про свою колишню подругу, що недавно вийшла заміж за гарного й розумного хлопця. Та їй не голодувала, здавалося, що там усього було подостатком, а вона не вміла цього шанувати та зрадила його. А тепер що? Кому вона потрібна? Тоді потрібна, як у чийсь руках, а коли пішла з-під опіки чоловіка, то ніхто і не гляне на неї... Про все це Олеся цілу дорогу роздумувала.

Олеся прийшла до сестри Оксани. Вони були разом на весіллі у тітки, отже, вони мали тепер балачок на цілий день, бо кожне весілля не обходиться без причини, завжди щось трапляється. Вечоріє. Олеся вибирається йти додому. Прощається з сестрою й дітьми, яких уже мала Оксана двоє.

Олеся рушила в дорогу. Думки снують, чи вийде Гриць їй назустріч? А як хтось помітить і принесе цю новину моїм родичам? Що тоді буде? Все це кружляло в Олесиній голові. Вечоріє. Вітер стихає, щоб підготувити тиху ніч кому на відпочинок, а кому на тиху розмову. Сонце швиденько спадає додолу. Олеся покvapно поспішає до гаю. Думає, чи вийде Грицько їй назустріч? Сонце сховалося за гору, як Олеся зрівнялася з гаєм. Ось бачить Олеся, що Гриць виходить із гаю їй назустріч. Вітає Олесю, тисне їй руку та промовив:

— Живий доказ є про тебе, Олесю, що ти є чесна та справедлива душа, бо те, що обіцяла, те й виконала.

— У мене моє слово дорожче за всякий скарб, — сказала Олеся. — Не знаю, чи такій людині добре на цім світі, що так розуміє.

— Так, до ворога, то, можливо, і не виконувати своїх слів, — промовив Грицько, — але поміж добрими людьми, а особливо поміж подружжям, то це є дорожче за всякий скарб, це чесне слово.

Вони взялися за руки і пішли у гліб гаю. Знайшли собі відповідне місце, посідали й почали розмовляти на всякі теми, а особливо про характер людини та що таке є життя й як його треба розуміти. Довго вони говорили на різні теми, аж потімлися. Грицько заспівав тихим голосом пісню: “Надворі весело, надворі зоряно, видно, хоч голки збирай; вийди кохана, працю зморена, хоч на хвилиночку в гай. Як же ти боїшся намочити ноженки свої в холодну росу, я тебе, мила, моя кохана, сам на руках занесу. Як же ти боїшся іти зі мною в таку далю, я тебе притулю до свого серденька, а воно тепле, ял жар”. Грицьків високий і тихий тенор та ці милі слова залунали в гай. Грицько міцно притулив до свого серця Олесю і, скінчивши пісню, щиро поцілував її. Отут якраз розбилася таємниця їхньої любови, бо пісня і поцілунок подвоїли в них любов до найвищого рівня юнацького щастя, так що вони обоє раділи, мов малі діти тим, що знайшли порозуміння у всіх своїх думках.

Олеся просить Грицька, що пора їм уже розходитися, бо часом мати помітить, що пізно прийду і буде нарікати на мене.

Той розхід був для них нелегкий, бо вони ще хотіли далі балакати і любитися поміж собою. Однак мусли розстатися. Знову вони призначили це місце на чергову зустріч у наступну неділю ввечері. Ця перша зустріч так замотала їх у любов, що вже ніхто не міг їх розлучити. Лише думки були, а як буде, коли ми скажемо про це родичам? Що вони нам скажуть, як ми їм скажемо про наше бажання одружитися? Олеся добре знала, що буде велика біда й неприємність для цілої рідні Бондаренків, що вона за такого бідного хлопця виходить заміж. Це й мучило Олесю.

Нарешті вони розпрощалися. Олеся прийшла пізно додому, але всі свої таємниці вона зуміло майстерно закрити перед матір'ю, бо все своє спізнення вона звалила на Оксану, що то вона там спізнилася. Думки снувалися в Олесі, бо вона тількищо почала обмінюватися своїми думками з Грицьком,

але вже замоталися в гарячу любов одне до одного. Прийшла субота. Увечері приходять свати до Олесі. Дуже багатий жених, здоровий, не зовсім так і поганий з обличчя, ще недалекий і сусід. Олесні батько й мати погоджуються на те, щоб Олеся вийшла заміж за нього, бо багатшого не було в їхньому селі від того жениха. Отже, тим і раділи, що Олеся буде замужем у своєму селі близько біля родичів. Але Олеся поглянула на цього жениха і ніяк не могла погодитися, щоб проміняти Грицька за нього, не дивлячись, що цей є багатий, а Грицько бідний. Олеся просить усіх, щоб їй дали подумати на одну неділю, а тоді вона вже скаже своє рішальне слово, чи погодиться, чи ні, бо вона все казала, що хоче ще бачити свою сестру Оксану і порадитися з нею. Усі свати просили Олесю, щоб вона не робила сорому такому поважному хлопцеві, бо то є зневага молодому, що пішов і не висватав, а дістав гарбуз. Та скільки вони не вмовляли, однак Олесине слово було тверде й незломне. Всі мусіли погодитися на одну неділю, щоб почекати та дати Олесі нагоду подумати про подружжя.

Завтра неділя. Знову Олеся йде до своєї сестри Оксани. Надумалася вже розкрити всю свою таємницю любови перед сестрою й порадитися з нею, бо вона дуже любила свою сестру і завжди з нею радилася про всілякі справи. Олеся не знала думки Оксани, як вона буде ставитися до бідного Гриця та що вона їй скаже, почувши, що вона рішилися вийти заміж за бідного Грицька, а відкинути такого багатого жениха Мороза, який був найбагатшим у всій тій околиці... Усе це переживання було великим тягарем на серці Олесі, однак вона вже не мала ніякого більше виходу, бо сама дала термін на одну неділю, щоб вирішити долю свого подружжя. Знову зрівнялася з тим гаєм, де вже мала зустріч із Грицьком. Думки роїлися, а як ми цей вечір проведемо... Чи, справді, ми знайдемо спільну мову, щоб завершити нашу любов найвищою думкою, бо ми ж будемо сьогодні рішати нашу долю на все наше життя! Це ж є найбільш відповідальна наша година, що рішає всю нашу майбутність.

Справді, в такої молодої дівчини була така світла думка, що мало з молодих дівчат так розуміє, а тому їй постають сварки, розводи поміж чоловіком та жінкою, що необдуманно побралися. Олеся це все знала і пильно берегла себе від дурного подружжя.

Прийшла Олеся до Оксани. Оксана сиділа зажурена, хвора, нервова, душевно прибита докраю. Побачивши Олесю, вона почала гірко плакати. Олеся запитала, де її чоловік. Оксана почала розказувати, що оце мене по-різному назвав пога-

ними словами й поїхав кудись на ярмарок. Щось там хоче купити, що йому до вподоби. Вже й так із цим ми самі не в силі справитися, а він ще більше хоче натягати тієї худоби... А найміта, то не хоче мати, а завжди кричить, що я йому мало помагаю. Оксана далі продовжувала:

— Ти бачиш, сестро, що вже маємо двоє діток. Треба їх доглядати. В хаті теж я не хочу, щоб було брудно. Та й зварити я теж хочу, щоб було по-людськи, а він завжди прийде й усе йому я не так роблю.

Потім ще гірше стала плакати та сказала:

— Краще б я дівувала та працювала наймичкою, ніж таке дурне подружжя...

Тут якраз постала сприятлива атмосфера на розмову для Олесі, щоб признатися про її ставлення до Грицька Чередниченка. Але Олеся хотіла в дуже делікатний спосіб розказати сестрі і почала розмову про бідних женихів та про того багатого Мороза, що вчора приходив у свати. Вона відклала відповідь на одну неділю пізніше. Тоді Оксана промовила до Олесі та сказала:

— Сестро моя! Я є старша за тебе. Добре вже знаю вартість людей. Ті Морози, що тебе сватають, то є таке дурне багатство, як ось я його маю, бо я знаю весь їх рід. Їх і земля не нагодує. Все їм вічно мало. Бережися такого роду, бо пропадеш навіки в дурному пеклі.

Тоді Олеся щиро призналася Оксані про Грицька Чередниченка, якого вона палко кохає й думає з ним одружитися. Вона запитала Оксану:

— Скажи мені, моя сестро, як ти дивишся на Грицькову рідню й на самого Грицька? Ти ж його бачила, як він танцював гопака. Справді, він так умів по-інтелігентному вклонитися до публіки та сміятися до присутніх, що всіх чарував...

Оксана була дуже здивована цією новиною та сказала до Олесі так:

— А що ж тобі скаже батько і мати за Грицька?

— Оце і є моя проблема, — Олеся сказала. — Я добре знаю, що батьки будуть не дозволяти. Я натомість ніяк не можу промінати Грицька за Морозового сина. А що ж я бідна мушу робити?

— Так, сестро! — сказала Оксана. — Подружжя вирішує долю людини на все її життя. Отже, треба, сестро, подумати і то добре, з ким треба одружуватися, бо і бідність є нещастя, але дурне багатство є ще більшим нещастям, бо з бідности людина може вилізти і працею та розумом може здобути собі багатство, але з дурного багатства ніколи вже

не вилізеши, бо розуму чоловікові ніколи не вкладеш. Я також думала, що переконаю його, трохи навчу його людськості, але я на тому помилилася. Я розмовляла з нашою тіткою про Грицькового брата Степана, який пішов у приймаки до Орисі, то тітка казала, що вони так гарно живуть, що всі їм заздять, мов малі діти, завжди скрізь удвох і тільки чути поміж ними веселу розмову. Люди дивуються, що такий бідний, а тепер такий господар, розумний, культурний, ніколи ніхто не чув від нього пустого слова, всіх поважає, всім помагає чим зможе, майстер добрий на все, дарма, що піде не вчнися. Знають мудра людина. Так само і теця його хвалить, що ніколи від нього не чула пустого слова до Орисі. Та й до тещі ставиться, мов до рідної матері. Щастя людям попадає, а мені щастя немає і ніколи вже його не буде, бо я тоді, коли треба було добре подумати, то я злегковажила цей рішальний час мого життя.

Олеся запитала Оксану:

— А тітка тобі нічого не казала за Грицька?

Оксана відповіла:

— Та й за Грицька казала, що дуже добрий хлопець, працюючий, любить чистоту, гумор, співи, танці, людей. Там де є Грицько, то завжди є гулянка. Так у нас кажуть на вулиці, що без Грицька немає й гулянки. Знаєш, сестро, що коли підеш заміж за бідного, то потерпиш сміху і голоду, це не таємниця, але зате потім тобі можуть заздрити, коли ви будете розумно жити і ще чогось доб'єтеся, до якогось майна, а все є можливе для працюючих і розумних людей.

Цим Оксана ще більше скріпила любов Олесі до Грицька. Вона вже почали укладати пляни, як вона має пред'явити цю справу батькові й мамі. Олеся сказала:

— Ти знаєш, сестро, що батьківське благословіння є дуже корисне, бо воно є, мов печать на вічному заповіті, але і батьки часто помиляються і силою віддають туди, куди дитина не хоче йти й не любить того жениха. Це є найбільша трагедія в житті людини, щоб іти заміж не з любови, бо це не є вже подружжя, а рабство. Отже, я шаную батька і матір, жалію їх та слухаю їх у всьому їхньому наказі, але щодо вирішення моєї власної вічної долі, то я сама хочу вибрати собі дорогу до життя.

— Ти правду кажеш, сестро, — промовила Оксана, — що коли сама собі вибереш дорогу, то хоч і помилишся, то не будеш нарікати ні на кого, бо бачили очі, що купували.

День просиділи й усе балакали про Олесине подружжя. Надвечір Олеся знав свій обов'язок щодо зустрічі з Грицьком у гаю. Вона попрощалася з Оксаною та сказала:

— Не журися, сестро, за мене, я щось зроблю так, як вимагатиме час і обставини поміж мною і батьками.

Олеся рушила в дорогу. Оксані ще більше тепер накопичилося горя в серці, бо знала, що Олесине весілля з Грицьком принесе смуток і горе всій родині Бондаренків.

Знову Олеся зустрінула свого Грицька під гаєм. То була вже їхня друга зустріч, дещо відмінна від першої. Олеся підійшла до Грицька й вони щиро поцілувалися, бо за так довгий для них тиждень вони затужили одне без одного. Пішли знову у гай. Грицько питає Олесю:

— Що нового у вас у селі?

Олеся розповіла Грицькові, що Морози приходили до неї в свати за їхнього сина Петра, але вона відклала відповідь на одну неділю пізніше. Грицько почув таку новину і мов хто його порнув шилом в саме серце. Тяжко зідхнув і промовив:

— То ти, Олесю, вже виходиш заміж? То я тобі бажаю якнайкращого щастя в твоєму житті.

— Грицю! — промовила Олеся. — Там місця для мого щастя немає, там може мене стрінути тільки нещастя, бо ми не є рівні характером і розумом. Що ж таке є щастя, Грицю? Як ти його розумієш?

— Щастя — це взаємне порозуміння поміж жінкою і чоловіком, — сказав Грицько. — Коли там це є, то там немає місця на ворожнечу та сварки, бо в любові молода пара йде пішки і їм здається, що вони літають від любови й радості. А друга пара їде автоматом і свариться, не має радості, їх злить підозріння, бо одне одного підозрівас, не мають довір'я одне до одного, бо щось це все породило, бо причина якась є поміж ними, та це все викликає ворожнечу, а у ворожнечі ніколи не може бути щасливого життя.

— Ти, Грицю, правду кажеш, — сказала Олеся, — що найбільше горе — це хатній ворог. Це найбільше лихо...

Тут між ними почалася вирішальна розмова, бо сватання Мороза спонукало їх цього вечора вирішити свою долю. Олеся сказала до Грицька так:

— Грицю! Ти, мабуть, ніколи і не подумав, що тобі припаде доля так скоро женитися, бо ти сам бачиш, що нам стало на перешкоді до нашого молодого подружжя, бо я і сама ще не думала виходити заміж. Так ще хотілося вільно дівувати, але що зробиш. Коли б не батьки хотіли мене віддати за того Мороза, то я б Морозам відмовила та все. А тепер треба ра-

зом відмовити і моїм родичам, що хочуть, щоб я пішла заміж за Мороза.

Грицько, дійсно, зовсім розгубився, почувши такі новини, що за один тиждень уже треба женитися. Він знав ту приказку: "Як сироті женитися, то і ніч мала". Справді подумати про Грицькове положення... Ні грошей, ні хліба, ні до хліба! А з чого ж прийдеться починати? Грицько задумано сидів і нічого вже не говорив, бо, дійсно, це все таке скоре, що його спаралізувало такою несподіванкою, а ще в такій бідності. Олесь помітила, що Грицько вже прямо у паніці і промовила:

-- Не журися, Грицю! Світ великий і багатий. Хто вміє жити на цім світі, той і щасливий і здобуває багатство. Будемо працювати, то будемо і мати. Спочатку будемо працювати на чужому полі, а потім, Бог pomoже, і будемо мати своє поле, бо можливо все купити, окрім любови не купиш.

Справді, що в таких несподіваних обставинах, то Грицько опинився вже прямо в сліпім куті. Уже від хвилювань не було любовних слів, бо замість любовної зустрічі, наступили життєві турботи. Вони ще не розвинули як слід любови, бо це ж була тільки друга зустріч, а тут уже треба думати про весілля і майбутнє життя... Та ще й така ситуація, що батьки будуть суперечити Олесі, щоб вона не йшла заміж за Грицька. Тут вони вже почали рішати найголовніші життєві проблеми. Грицько сказав Олесі:

— Моя люба Олесю! Ти це все добре передумай, щоб нам не зробити помилки на все життя, бо подружжя — це не купівля якоїсь речі, аце шлях, по якому ми мусимо йти все наше життя... Отже, я тебе прошу. Олесю, добре обдумай. Я є бідний і сирота. Достаків у мене немає. Живу лише з мозоля своїх рук, а ти потім можеш нарікати на мене за бідність. Тоді зруйнуємо життя наше назавжди... Так само, Олесю, подумай і про моральне життя, щоб нам не стати такими, як мої сусіди, що чоловік тільки куди вибуде з дому, то там уже є інші мужчини. Люди бачать і сміються з неї та з нього, що таку жінку має. Це є найбільша катастрофа в житті бути зрадником любови. Хто це вже зробив, то ніколи вже не загоїть цих духовних ран... Отже, я дивлюся наперед, що може бути. Подумай, Олесю, скільки бійок у подружжях, сварок, розводів... Це приносить лихо не тільки подружжю, але й рідні багато лиха та сорому...

Олесь гірко заплакала і промовила:

— Грицю! Коли б я тебе не любила, то я б так нахабно не ставилася до тебе. Ти бачиш, що хлопці сватують дівок, а я, дівка, і тебе так нахабно примушую женитися, бо ти ба-

чиш, куди я попала, яке має дурне положення через тих Морозів. Що ж мені інакше робити? Тепер, Грицю, коли б я була такого характеру і думки щодо зради тобі, щоб і я згубила мораль, то я б пішла заміж за іншого дурнішого й ним би крутила, як мені хотілося б, бо так багато ті роблять, які пішли заміж не з любови, але я, Грицю, шукаю вірного чоловіка і сама хочу бути вірною йому, бо це є тиємниця щастя та краси поміж сусідами. Це буде також краса нашої старости та свя-тний обов'язок перед Богом не зломати своєї шлюбної обітницї. Що значить, Грицю, бути зрадником?

— Зрада ломить усе життя поміж подружжям, — сказав Гриць.

— Отже, Грицю, я бачу твої чисти думки і твою добру совість, — сказала Олесья. — Ціную тебе та бажаю з тобою жити все своє життя, як вірна твоя дружина, не зважаючи на твою сирітську бідність.

Після цих відважних Олесиних слів, Грицько обняв Олесью, притулив її до свого серця й міцно цілував. Капали сльози у Грицька, що знайшлася щира душа, що і його бідного любила й не цуралася, що він бідний. Довго вони любовалися й обговорювали всі майбутні справи. Та в них саме головне було те, як зробити перший крок, щоб оголосити батькові й матері їхній намір одружитися... Грицько каже до Олесї так:

— Я візьму сватів, свого брата Степана та свого хрещеного батька. Він теж є поважна людина, багатий. Я думаю, що твій батько знає його, то може батько схоче з ними говорити про сватання, а ми попередимо Морозів і прийдемо в суботу в день, бо ти Морозам обіцяла на суботу ввечері. Отже, ми їх випередимо часом та ти постави шпитання рубом, що хочеш йти за мене заміж. А як твій батько буде лякатися моєю бідністю, то мій брат Степан і хрещений батько — це багатії і пообіцяють підтримати нас у нашому житті. Таким чином ми переконаємо твого батька і матір.

— Олесья це все вислухала і промовила:

— Це є дуже мудра твоя порада, Грицю. Але тут треба ще мудріше зробити, щоб на випадок нашої невдачі щодо батькової незгоди, то ми тоді багато наробимо сміху і сорому нам самим і твоїм сватам, бо я свідомо, що мій батько і мати не віддадуть мене за тебе, особливо, ще через того Мороза, бо всі запевнені, що я передумаю і погоджуся йти заміж за Мороза. Отже, Грицю, я думаю, що буде краще так. Ти прийдь сам у п'ятницю ввечері прямо до нас у хату. Я тебе познайомлю з своїм батьком і мамою. А ми тоді поговоримо з ними. Помалу їм розкриємо нашу таємницю щастя і тоді ми

їх попросимо, щоб вони нас поблагословили. Ось так ми почувемо, що вони нам скажуть. Коли вони погодяться на весілля, то ти в суботу в день приходи із своїми сватами, що ти казав і попередиш Морозів, а тоді буде все в нас у порядку. А якщо мої родичі не погодяться, то я твердо скажу їм, що я йду заміж за тебе, Грицьку, на свою власну волю.

Грицько це все вислухав і промовив:

— Ти правду кажеш, Олесю. Це є ще мудріша порада, ніж моя. Ти краще знаєш своїх родичів, то хай буде так, як ти кажеш. Отже, ти роби так, як сама знаєш.

Що ж було робити? Виходу іншого не було. Вони все вилянували, попрощалися до п'ятниці і розійшлися додому. Справді, Грицьку не тільки ніч була замала, але і тиждень був замалий від думок, бо не знав, з чого починати цю несподівану справу. Треба білити хатину, прати білизну, загрібати двір, щось роздобути з харчів, хоч на короткий час, на перші дні, щоб похарчувати Олесю. Побіг до свого брата Степана і розповів, що він полюбив ту красуню, яка була за дружку в сусідки Люби і через тяжкі Олесини обставини вони приєднують весілля, бо її сім'єю хочуть віддати заміж за Мороза, а вона не любить його. А зі мною погоджується одружитися. Він розповів Степанові та його дружині Орисі, яка то Олеся є гарна, розумна, добра душею тощо. Радіє, що і йому Бог дав пару для життя так, як і його братові Степанові. Грицько сказав Степанові, що коли він у п'ятницю не зможе поладнати діла, то вони в суботу підуть із Степаном та з хресним батьком і переконають Бондаренків, щоб погодилися віддати їхню дочку Олесю за нього.

Степан зрадів, що Бог і його брата наділив гарною дівкою. Раділа теж Орися, що рідня буде добра, бо вона добре знала всю родину Бондаренків. Степан і Орися погодилися допомогти всім, що буде потрібне для весілля. Вони потішили Грицька, що підтримають його харчами впродовж перших місяців.

Олеся теж переживала тяжко, бо знала, що буде ціла біда від батьків і від Морозів, як також від усіх у селі, що такого багатого цурається, а за такого бідного виходить заміж. Та й тітка жила біля Грицька, яка завжди буде дивитися по сусідстві і їй буде виказувати, що вона не послухала батька й матері та пішла у таку бідність... Це все роїлося в Олесиній голові.

Прийшла п'ятниця. Вечоріє. Грицько поспішає до родини Бондаренків. Душа його неспокійна, бо знає, що йде до людей, що йому нерівні, бо він бідний, а вони багаті. А ще як до-

відаються, що ще він прийшов до їхньої дочки, що ж тоді їм сказати... Але йде, мов віл на заріз. Нічого не вдіє, бо обітниця дорожча над усс. Зрадити Олесі й не прийти до неї, це була б найбільша провина з боку Грицька. Так думав собі Грицько, а крім цього ще втратити таку дівку — то це означало б те саме, що втрати навіки щастя. Недалеко вже село. Грицько укладає плян, як йому поводитися з Олесиними батьками, як також із самою Олесєю.

Грицько прийшов до Бондаренкової хати, постукав у двері й чекав. Олеся була вже готова до послуг, бо знала, що Грицько не зрадить її й додержить слова. Ось Олеся хутенько відчинила двері та промовила:

— Прошу, заходь!

Бондаренко, Олесин батько, і мама побачили, що хтось увійшов до хати, швидко стали на ноги і дивляться. Грицько промовив у хаті:

— Добрий вечір вам!

— Доброго здоров'я! — відповіли батьки.

Грицько підійшов до Олесиноного батька, гарно вклонився й потиснув батькові руку. Потім підійшов до матері, подав руку й поцілував її в руку. Відтак підійшов до Олесі й подав їй руку. Бондаренко бачить, що якийсь незнайомий хлопець прийшов і спитав Грицька:

— Звідкіля ти є, хлопче?

— З Березівки, — відповів Грицько.

— А чий ти син? — запитав батько.

— Батько мій звався Іван Чередниченко. Вже його немає, помер давно. Мати теж померла, хай царствують праведні душі, бо намучилися добре й рано пішли спочивати. А я з братом Степаном зісталися сиротами. Мого брата Степана взяла в приймаки Оріся Дем'янчукова. Я думаю, що ви її знаєте.

Олесин батько пилюно подивився на Грицька, потім на Олесю та сказав:

— Знаю Орісю, знаю і твого брата Степана. Він добрий господар на готовому. А що ти хочеш від мене? Мені ще приймаки непотрібні...

Грицько почервонів від сорому і промовив:

— Я до вас не прийшов проситися за приймака. Я прийшов, щоб ближче познайомитися з вами, бо я добре відомий вашій дочці Олесі. Ми з нею познайомилися на весіллі й хочемо, щоб ви про це знали.

— Олеся вже є засватана з Морозовим сином, — сказав Бондаренко, — та вже завтра будемо домовлятися, коли буде

весілля. Ти вже, хлопче, спізнився... Та ще й не гнівайся на мене, що я тобі скажу. Ти бідний сирота, іди і шукай собі дівчину по твоїй рівні. Олесю годі відігнати від багатіїв. А тебе хто сюди направив? Підняли на сміх Грицька.

Олеся встала і промовила:

— Тату і мамо! Я його сюди направила. Його не винуйте. Він моя рівня, не дивлячись на його бідність. Оксана наша пішла за багатого, то тепер плаче день і ніч... Вам вона нічого не каже, бо сама завинила в тому, що пішла не за розумом, а за багатством. Ви їй казали правду, що в Дениса трохи коротко в голові й він погано вихований. Та вона вас не послухала. А тепер і ви, тату, не добачуєте того дуру в Морозового сина, бо ви дивитеся на його майно, а я дивлюся на розум і характер.

Батьки почули такі слова від Олесея і прямо були розчаровані такою новиною. Батько тоді промовив:

— Ну, то що ти, дочко, хочеш сказати нам?

— Я хочу просити вас, щоб ви поблагословили мене з Грицьком на наше спільне життя, — сказала Олеся.

Батько тоді поглянув на матір, збентежився та зніяковів. Мати почала плакати. Батько тоді крикнув:

— Ти що, доню! Не рахуєш мене за батька?

— Тату мій! — відповіла Олеся. — Коли б я вас не слухала й не любила, як рідного батька, то не припровадили б до вас цього Грицька, щоб ви нас поблагословили, бо ми знаємо й цінимо батьківське благословіння, бо воно святе. Отже, ми ва спросимо, як рідного батька обоє, бо він є сирота, в його немає батька, будьте ви йому за батька й не цурайтеся сиріт. Рахуйтеся з розумом і характером, а не з майном... Грицько має розумну голову, що дорожче за всі скарби. Отже, ми вас у двох просимо вашої ласки, поблагословіть нас на наше подружнє життя на цій землі.

Хоч сам Бондаренко був розумним і чесним чоловіком, то однак тепер від такої несподіванки розгубився, вийшов із рівноваги та крикнув до Грицька:

— Забирайся мені з хати, і то швидко, бо я таких женихів не стерплю!..

— Тату! Не робіть нам сорому й самім собі, — промовила Олеся. — Я вас дуже прошу, бо коли ви вигоните Грицька, то тим самим ви й вигоните мене, бо ми вже з Грицьком зробили клятву на вірність, як чоловік із жінкою.

Батько ще гріше крикнув у лютому гніві:

— Якщо ти, доню, не слухаєш мене й хочеш іти за нього заміж, роблячи мені такий сором, то як ти стоїш, так іди з

ним... Ти від сьогодні не моя дочка... Я більше не хочу бачити тебе увічі за те, що ти мене не послухала і наробила мені такого сорому перед людьми...

Мати кинулася до дочки з криком і плачем, але Олеся промовила до батька та сказала:

— Якщо ви, тату, цураєтеся мене і добрих людей, Бог із вами. Я вас повіки буду рахувати за батька, бо знаю, що ви любили мене, годували мене й бажали мені добра. Однак щодо вибору хлопця, то мусить кожна дівка сама собі вибрати пару за розумом, характером і красою.

Відтак Олеся взяла Грицька за руку і знову почала просяти батька і матері благословіння. Батько ще гірше почав кричати і виганяти Грицька з хати. Тоді Грицько обійняв Олесю та промовив:

— Тату! Бог із вами. Як ви цураєтеся нас, то ми підемо до мене. Олеся до неділі буде в мого брата Степана, а в неділю ми повінчасмося й будемо жити, як повелів Бог. Господь не забуде нас.

— Забирайся геть з-перед моїх очей! — крикнув батько. Ви наробили мені сорому на все моє життя.

Грицько щиро поцілував Олесю. Вони взялися за руки й на цю ніч пішли до Грицькового брата Степана. Там вони розказали про всі їхні пригоди сватання та як батько вигнав їх. Отже, не було можливості вблагати батька. Степан і Оріся сказали, що справлять весілля самі. Та Грицько і Олеся не погодилися робити весілля, бо знали, що весілля ще більше розголосить про їхнє непорозуміння з родичами.

Хоч як усе потаємно робилося, проте вже в неділю ввечері після вінчання всі люди знали, що Бондаренкова дочка втекла від батька і повінчалася з Грицьком Чередниченком. Пустим людям було що балакати, а баба Соловина, яка жила напроти Орісеною хати, що то колись слідкувала за Степаном, перша почала поширювати цю новину й наполовину до цього додали своєї видумки. Божилася, що вона вже знала про цю таємницю тоді, коли було весілля в Любін, та що вона тоді присочила Олесю з Грицьком і таким чином наперед знала, кажучи: “Ось, бачте! Збулося те, що я всім наперед казала, а мені ніхто не вірив... Ага!”

У неділю рано священик повінчав молоду пару. Публіка не могла налюбуватися такою гарною парою, яка стояла під вінцем. Всі казали: “Ось де Бог зібрав молодят гарних до купи!” Погостювали вони з близькими в брата Степана й рушили на відпочинок у свою кривобоку хатину. Живуть собі молодята, мов малі діти. Хто покличе їх на роботу, то працю-

ють чесно. Увечері йдуть додому, радісно розмовляють, мов би то йшли з якоїсь забави. У хаті в них завжди чути веселу розмову. З сусідами поводяться дуже добре. Хто з них сміявся, то вони не гнівалися, а казали так: “Скільки людина розуму має, стільки і мови виливає”.

Бондаренки пережили сором і огірчення. Уже пройшло пару років. Трохи забули про свій сором щодо дочки Олесі. Батьки завжди їздять до Оксани, а до Олесі батько поклявся, що її нога його не буде в хаті Грицьковій.

Одного літа випав великий град біля Житомира та збив вшнєв усе збіжжя, так що і багатим господарям приходилося купувати собі хліб і насіння. Отже, бідніші селяни терпіли голод, бо купити не було грошей, щоб забезпечити себе на весь рік прожитком і насінням. Так і Грицькові з Олесею приходилося не доїдати. Але, будши працюючими, вони мали невеличкий огоро́д і добре його обробляли. Проте град не знищив капусти, буряків, моркви квасолі тощо, що росли на тичках. Вони запаслись на зиму овочами й варили борщ і так жили.

Прийшов новий рік. Багатий зять Денис Гудило запросив батька й матір на вечір у гості. Бондаренки ще з дня приготувилсья, щоб поїхати до дочки Оксани. Там вони весело зустрінули новий рік разом із щасливими дітьми. Мати приготвила довгу ковбасу. Батько взяв у крамниці пляшку горілки, кусок великий сала, боханець хліба, бо то в нас було так заведено, що коли їдеш у гості, то потрібно взяти і боханець хліба. Настав вечір. Бондаренко каже жінці, що ми не будемо вечеряти, бо Оксана нам там готувить вечерю, а вип'ємо по чарці, то добре повечеряємо й весело проведемо нічку напередодні нового року. Усе те, що приготувили, поклали на сани, запрягли коні і рушили до своєї доньки Оксани.

Дорогою згадали й про Олесю. Мати плакала, бо таке вже материнське серце. Батько зливсья на матір, що споминає Олесю. Але й батько пригадав собі Олесині слова, що Оксана пропаща, плаче й таїть усе перед батьками, щоб вони не знали її горя, бо ж сама винна й тепер нещасна мучиться. Чогось вони обоє були засмучені. Мабуть, їхня душа щось відчувала, бо вже обоє стали тужити за Олесею. Плакали за такий випадок, що її відцуралася вся рідня, та що вона голодує, мерзне та всі сміються з неї...

Нарешті підїхали вони до того села, де жила там Оксана. Батько зупинив коні на дорозі, взяв за руку матір і тихенько пішли садком під вікно до Оксани. Почали слухати, що там діється. Чи там є щастя, любов, радість, бо вони ж ще молоді,

багаті, повинно б бути там щастя... Сіли собі під вікном та слухають. Ось увійшов зять Денис. Оксана стоїть біля печі і поре коцюбою у піч. Тоді Денис промовив до Оксани:

— Ти корови вже подоїла?

— Так, подоїла.

Тоді Денис трохи походив по хаті, спустивши голову додолу, та знову сказав:

— А ти телята вже понапувала?

— Так, понапувала.

— А чи там щось смачне вариш на вечерю? — спитав Денис.

Оксана вже не витерпіла, бо її серце вже накіпало, бо сама всю худобу доглянула, а Денис десь собі швендався по сусідах. Тоді Оксана промовила до Дениса:

— Ось, тобі ще треба лізти в мої горшки... То моя справа вже з вечерю.

Денис, почувши такі слова, як крикне на Оксану, прибіг до неї і сказав:

— Що я в тебе не господар? Ти мені будеш так відповідати, га?

Та вдарив Оксану по шії. Вона держала коцюбу, що нею порола у піч. Коцюба була ще гаряча. Цією коцюбою Оксана вдарила Дениса прямо по лобу. Отут уже пішла гульня... Денис б'є Оксану, а Оксана Дениса. Батько і мати бачать цю всю картину. Мати хотіла бігти прямо до хати боронити Оксану, але батько взяв матір за руку, повів її до саней, гірко заплакав та сказав:

— Я думав, що хоч одна наша дочка є щаслива... Аж і ця попала в таке пекло...

Мати ще хотіла вертатися та просила батька, щоб піти до хати, бо вони згодом втихомиряться, а вони ввійдуть до хати ,немовбито нічого не знали. Але Бондаренко промовив:

— Утікаймо якнайшвидше від цього пекла! Пропала наша дочка одна і друга... Одна пропала, що пішла за бідного, а друга пропала, що пішла за дурня. Я думав, що хоч Оксана справді щаслива. А ось і в такому багатстві треба терпіти таку муку...

Ще мати просила батька, що підемо пізніше. Хай вони пересваряться і буде добре. Але Бондаренко настільки був огірчений, що вже не хотів і бачити такого дурного зятя. Він завернув коні і поїхав в напрямі до свого дому. Виїхали вони за село. Мати, як мати, болить серце і за Оксаною, і за Олеєю. Уже пару років, як увічі бачила... Отже, мати просить батька, щоб звернув коні й поїхав до того села, де живе Олеся.

Але Бондаренко сказав:

— Чого я туди поїду? Дивитися на біду своєї нерозумної дочки, га? Коли немає щастя в багатій дочки, то ти хочеш бачити щастя у жебраків, га!

Але мати стала дуже просити, щоб таки заїхати туди й вона хоч через вікно побачить свою дитину, бо вже два роки не бачила її, а то ж наша рідна дитина... Мати стала гірко плакати. Тоді й батька охопив жаль і він не міг відмовити матері. Однак Бондаренко сказав:

— Тільки знай, що лише підійдемо під вікно й ти побачиш свою дочку через вікно, коли ти її вже пізнаєш, бо може вже від голоду почорніла, мов каламар...

Бондаренко повернув коні й рушили в напрямі до Олесі. Приїхали в те село. Коні прив'язали на дорозі до плота. Самі пішли під вікно. Чують, що в хаті така весела розмова, аж любо чути. Балакають весело, сміються, мов недавно побралися. Мати і батько заглянули у вікно, а вони собі сидять і вечеряють пісний борщик. Хліба на столі не було. А вони такі червоні, гарні! Бондаренкам здавалося, що Олеся та Гриць ще краще виглядали, тепер, як були ще неодружені. Вони далі слідкують за своїми дітьми, бо, справді, краса дітей і їхня весела розмова чарували батьків. Вони лише хотіли знати, що далі буде... Ось вони доїли той борщ без хліба. Олеся промовила до Грицька:

— Ну, чоловіче, борщик із'їли, а за кашу, то поцілуймося. Дасть Бог життя і здоров'я, то колись і каша буде.

Тоді вони встали і щиро поцілувалися за кашу. А Грицько пригадав Олесі, що вони діждалися нового року і теж за новий рік ще щиро поцілувалися. Бондаренко побачив цей поцілунок і почув такі мудрі любовні слова. Його серце розтопилося і в очах появилися сльози. Він промовив до своєї дружини:

— Жінко, зайдемо в цю кривобоку хатинку! Тут панує тихий рай, про який люди пишуть і говорять, а самі його не знають. Тут справжнє щастя! О дочко моя Оксано! Чому ти не маш цього щастя?

Тоді вони підійшли до дверей і тихенько постукали. Олеся прийшла й відчинила двері. Побачивши, що це батько й мати, вона крикнула:

— О мій любий тату! О моя дорога мамо! Як вас Бог направив сюди до нас? — Далі Олеся крикнула: — Грицю! Ось наша мама і наш тато приїхали до нас! Заходьте в нашу хатину. Вона тепла і чистенька.

Діти розцілували батька і матір. Олеся турбується, що

вже повечеряли й не має чого дати їсти батькові й матері. Вона промовила:

— Боже мій! Коли б трошки раніше ви приїхали, то б з'їли з нами борщик, а то ми вже повечеряли. Що ж ми вам дамо їсти? Тату й мамо! Може ви голодні?

Тоді батько промовив:

— О діти мої! Ви мене нагодували тим поцілунком, що ви поцілувалися за кашу, коли ви з'їли борщ без хліба.

У батька знову появилися сльози. Він гірко заплакав. Батько плаче з мамою за те, що тоді відцуралися своїх дітей. Олесь та Грицько плакали з радості, що нарешті батьки згадали про них. Уся хата була освячена чистими слізьми радості. Тоді Бондаренко промовив:

— Простіть мені, мої рідні діти, що я вас відцурався тоді, коли ви просили в мене батьківського благословіння. Ще раз прошу, простіть мені! Я думав, що щастя залежить від багатства. Я не знав досі, де є таємниця щастя, звідкіля воно приходить. Ви знайшли щастя! Ви знайшли життя! У вашій кровобокій хатині панує тихий рай, про який люди говорять, однак вони самі не знають цієї таємниці... Тримайте, мої діти, вічно цю любов, бо вона є джерелом щастя. Ви самі постарієте, але любов ніколи не старіє... Коли ви її будете шанувати, то вона буде для вас джерелом життя.

Знову батько гірко заплакав, спом'янув про дочку Оксану та промовив:

— О, дочко моя Оксано! Чому ти цього скарбу не маєш?

Тоді мати розказала Грицькові й Олесі, що вони були в Оксани й бачили страшну сцену. Через це вони прибули тепер до Олесі, щоб зобачити через вікно, як вона живе з Грицьком. Але їхній поцілунок так їх зворушив, що вони з радістю вбігли до хати. Тоді Олесь розказала мамі все те, що їй казала Оксана й тільки таїла це перед батьками. Все те горе знала Олесь і через те вона не любила Мороза, бо то було таке дурне багатство, як і в Дениса. Батько пішов із Грицьком, щоб коні завести на подвір'я. Вони все впорядкували. Відтак батько взяв те, що наготовили для Оксани, та приніс у хату: ковбасу, сало, хліб, горілку тощо, поклав це все на стіл і знову просить, щоб діти простили їм за те, що вони їх не поблагословили та вигнали з хати. Тоді Грицько взяв за руку Олесю та промовив:

— Батьківське благословіння ніколи не є пізно.

Вони стали на коліна обое і промовили:

— Наші любі батьки! Благівість нас своїм батьківським благословінням, бо воно буде нам, як символ батьківської

любови. Ваше благословіння буде мов печать на вічному нашому подружньому заповіті.

Батько поклав праву руку на зятя, а ліву на дочку та промовив:

— Діти мої! Хай вас Бог благословить і нагородить вас ще більшою мудрістю і любов'ю, як ви її маєте. Я вас благословляю і нагадую вам, щоб ви не згубили тієї любови, яку ви її маєте, бо ви знайшли її, ту любов, у вашій совісті. Ви зрозуміли, де є джерело життя. Отже тримайтеся його, а за ваше правдиве й чесне життя Сам Бог нагородить вас щастям, а від народу будете мати пошану. А нас старих батьків ви будете потішати своїм чесним і мудрим життям.

То було, дійсно, батьківське благословіння, бо батько найкращими словами і від щирого серця поблагословив своїх дітей і освятив їх своїми дрібними сльозами, мов водою. Діти встали по закінченню благословіння і кріпко цілували батька і матір. Всі плакали нагурт від радості, що нарешті зрозуміли, де є щастя. Раділи діти й батьки, бо це була велика несподіванка в їхньому житті. Це, справді, був перший перелом у їхньому житті, бо ще більше вони почали втішатися своїм любовним молодим життям. Батько Олесин промовив до Грицька: щоб він покликав свого брата Степана та його дружину Орісю, як також свого хрещеного батька та хрещену матір, щоб усі якнайшвидше прибули сюди та спільно зустрічали новий рік..

Грицько радісно вибіг надвір. Йому вже здавалося, що він має крила, бо, справді, він так легко біг, що йому здавалося, що він літає. Прибіг до брата Степана. Радіє, розповідає, яку то несподіванку зробив йому Олесин батько, та просить Степана й Орісю негайно прийти до нього. Степан радіє, що нарешті Бондаренко опам'ятався в своїх помилках. Оріся теж взяла з собою їжу, бо то напередодні нового року вона теж готовилася до гостини. Степан захватий добру пляшку напою, йдуть і радіють. Грицько побіг ще до хрещеного батька й там розказав свою радісну подію. Хрещений батько і мати дуже раділи, що їх хрещеник запросив їх до себе, та що там побачиться з родиною Бондаренків. Хрещені батьки теж узяли з собою їжу й напиться.

Так усі поприходили до Грицька, здоровкаються, бажують щастя на новий рік один одному. Дійсно, в тій кривобокій хатині, мабуть, перший раз було таке любовне родинне об'єднання. Усі сіли за стіл. Вечеряли те, що хто приніс, бо в Грицька не було чим частувати своїх любих гостей. Випили

по чарці. Горілка дала їм більше мови. По вечері всі раділи такою милою зустріччю.

По довгій розмові, Бондаренко промовив до Степана такими словами:

— Знаєш, свате Степане, ми повинні допомогти Грицькові в їхньому житті, щоб вони мали своє власне господарство.

— Господарку купити, — сказав Степан, — то на це потрібно великі гроші. А ось, я вже давно думав над цим та радився з своєю дружиною Оресею, щоб допомогти Грицькові відкрити крамницю. Вони обоє з Олесею є грамотні та зможуть легко торгувати, а в нашому селі немає ніякої крамниці. Люди йдуть за 10 кілометрів до жида, щоб навіть купити сірників. Ось я маю над дорогою добру комірку. Проріжемо двері від дороги, поробимо більші вікна й на перший початок для них буде добре, аж поки вони щось самі собі вторгують. Звичайно, торгувати легше, ніж працювати на полі. Я неписьменний, отже, я мушу робити. Мушу мозольно працювати. Вони натомість мають освіту.

Степанова пропозиція була всім до вподоби. Всі одноголосно ухвалили, щоб вони відкривали крамницю. Бондаренко приобіцяв на перший початок привезти з Житомира дві бочки пива, сірників, соли, риби та всякого дрібного краму, бо Бондаренко був заможним господарем, а дітей уже не мав. Усе це він привіз і поклав у крамницю для Грицька й Олесі. Хрещений батько приобіцяв дати дощок, щоб поробити полиці в крамниці, як також допомогти роботою.

Ось це все було зроблено впродовж одного тижня після нового року. Грицько й Олеся раділи. Люди теж тішились, що в їхньому селі постала крамниця. Крім цього, всі любила Гриця. Таким чином через тиждень Грицько й Олеся стали крамарями. Усі любили їх, як чесних людей.

Празники продовжувалися. Люди купляли все, даючи Грицькові заробити. Поширювалася добра думка про Гриця та його крамницю. Люди з дальших сіл почали приїжджати до Грицькової крамниці. Олеся любила чистість, тримала в крамниці все у зразковому порядку та ввічливо обслуговувала покупців. Грицько також часто своїм гумором притягав людей до своєї крамниці.

За рік Грицько поширив свою крамницю та збагатів, бо добре йому торгувалося. На другий рік Грицько зібрав усіх людей, що мешкали в його селі, і дав кожному по пляшці пива і подякував громаді, що його підтримали. А до своєї Олесі він усеприлюдно сказав такі слова:

— Моя люба Олесю! Ти є в мене головною крамаркою в склепі. Гляди, не обкрадай людей, важ справедливо. Що зіснує, то викидай його надвір. Пригадай ті тяжкі дні нашого життя, що ми їли пісний борщ без хліба, а за кашу цілувалися. Казали, що дасть Бог, то колись буде й каша. Ми діждалися тієї каші. Бог дав нам її через нашу любов, бо ті наші поцілунки зродили нам краминицю. Шануймо Бога, батьків, всю рідню та громаду!

Олеся теж подякувала всій громаді та просила пробачення, може, за якісь помилки в продажі.

Так відтоді родина Чередниченків стала популярною, бо всі знали, що то чесні її добрі хлопці. А Олесині батько й мати тішилися також мудрою дочкою Олесєю та забули про все своє минуле непорозуміння. Вони гордилася своїм зятем і дочкою, бо справді було чим гордитися.

К і н е ц ь .

Михайіло Боровик

Вілсонвил, Онт., Канада
10-го червня 1972 р.

ГУМОР

Один чоловік в Америці, такий наш український “ДП”, захотів потрапити в число святих, але йому на перешкоді до святості стояла його дружина й діти, яких він мав аж троє. Подивиться на свою дружину, а вона постаріла, стала негарною. А до негарної, то й любови немає. А святому чоловікові жити без любови ніяк не личить. Мусить бути любов.

Подивився на діти, а їх аж троє. Тому треба черевки, а тому спідничку, а те ще мале і порушує святій спокій у праведній душі.

Ось він постановив позбавитися спокус і гріхів, що стояли йому на перешкоді до святості. Він покинув свою дружину та своїх дітей, переїхав до іншого стеїту і там одружився з молоденькою дівчиною, до якої мав вже любов. А де любов, то там Бог. Так проповідує наш святій.

Але тому, що в Америці є багато розведених людей, то наш землячок має успіх у своїй проповіді “нової філософії”. А навіть клуб розведених людей вибрав його на духовного учителя.

Перевірив **М. Боровик**.

ЧОРТЯЧА НАРАДА

Вийшов чорт із лози
Та й почав трубити:
Збирайтеся, чортенята,
Щось треба зробити.

Світ модерним став увесь,
Треба й нам змінити, —
Як найкраще нам людей
Треба обдурити.

А то все ми по-старому
Копита збиваєм,
Ходим, шепчем, ні в одному
Успіху не маєм...

Ось один із них промовив:
“Щоб нам не ходити,
Краще треба нам з людей
Чортів поробити.

В світі техніка постала,
Стали мудрі люди,
Наша метода відстала,
Успіху не буде.

Не треба нам томитися,
А йти поміж люди,
Навчіть їх не стригтися, не митися,
І вже чортом буде...

Пропозицію прийняли,
У труби заграли,
Найсправніших відділили,
По містах послали..

Знайшли чорти молодь голу,
Бачать, що блукає
Пуста молодь, що то школу
Рано покидає.

Обдурили дурну молодь
Кляті чортенята,
Терплять дурні бруд і голод,
Мов ті песнята.

Ось така то, пане брате,
Лихая година,
Бо вже тяжко розпізнати,
Де чорт, де людина...

М. Боровик

Вилсонвил, Онт., Канада
13-го грудня 1972 р.

